

ATATÜRK DÖNEMİNDE İKTİSADİ KALKINMA POLİTİKALARI

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ
Gülcan YILMAZ

TEZ DANIŞMANI: Prof.Dr. Yüksel ÜLKEN

ÖNSÖZ

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olan ulu önder Atatürk, askeri alanda başarılı olduğu kadar, devlet adamı olarak da büyük başarılar kazanmıştır. Atatürkçü düşünce azgelişmiş ülkeler için iktisadi kalkınmanın önemini vurgulayan bir fikir hareketidir. Asya ve Afrika'da ülkeler Atatürk'ün iktisadi kalkınma politikalarını kendilerine örnek alarak hareket etmişlerdir.

Bu tez, azgelişmişlik, kalkınma, planlama, Osmanlı Devleti'nin son ekonomik durumu ve yeni kurulan genç Türkiye Cumhuriyeti'nin Atatürk dönemindeki iktisadi kalkınma politikaları konularındaki çabaları araştıran ve ortaya koyan bir çalışmadır.

Tez konusunu almamda öncülük eden, çalışmam sırasında görüş ve önerileri ile yol gösterici olan değerli hocam Prof. Dr. Yüksel Ülken'e teşekkürü borç bilirim.

Mecidiyeköy, Ağustos 1993

Gülcan YILMAZ

ÖZET

Osmanlı Devleti'nin son dönemleri ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Atatürk döneminde yapılan iktisadi kalkınması ve toplumsal yapısı üzerindeki hareketleri inceleyerek, o günkü koşulları bilimsel olarak ele aldığımızda, Atatürkçü fikrin, günümüzün sorunlarına da ışık tutabileceğini ve sönmeyecek bir ışık olarak devam edebileceğini görmekteyiz.

"Atatürk Dönemindeki İktisadi Kalkınma Politikaları" adını taşıyan bu tez, az gelişmişliği, iktisadi kalkınmayı ve iktisadi planlamayı genel hatlarıyla ele almıştır. Cumhuriyet öncesi Osmanlı ekonomisinin son dönemleri hakkında bir bilgi vermeye çalışmıştır. Son bölüm olarak ise, cumhuriyet dönemindeki iktisadi kalkınma politikalarından söz etmiştir.

Çağımızda değişim ve yeniden yapılanma rüzgarlarının estiği bu günlerde, Atatürk'ün bir devlet adamı olarak iktisadi kalkınma alanında, yaptığı ve yapacağını vurguladığı ilkelerin ne kadar tutarlı ve geçerli olduğu vurgulanmıştır.

İÇİNDEKİLER

1. GENEL GİRİŞ.....	1
2. AZGELİŞMİŞLİK.....	4
2.1. Azgelişmişliğin Özellikleri.....	5
2.1.1. Ekonomik Özellikler.....	5
2.1.2. Demografik Özellikler.....	7
2.1.3. Sosyal Özellikler.....	9
3. İKTİSADİ KALKINMA.....	14
3.1. Kalkınmanın Türleri.....	15
3.1.1. Marksist Yöntemlerle Kalkınma.....	15
3.1.2. Liberal Yöntemlerle Kalkınma.....	15
3.1.3. Batı Ülkeleri Sisteminde Kalkınma.....	16
4. İKTİSADİ PLANLAMA.....	18
4.1. Planlamanın Azgelişmiş Ülkelerde Yaygınlaşması.....	19
4.2. Planlamanın Görevleri.....	20
4.2.1. Etkinlik İşlevi.....	20
4.2.2. Koordinasyon İşlevi.....	21
4.2.3. Bildirim İşlevi.....	21
4.3. Plan Çeşitleri.....	21
4.3.1. Zaman Yönünden.....	22
4.3.2. Sektör Yönünden.....	23
4.3.3. Kapsam Yönünden.....	24
4.3.4. Nitelik Yönünden.....	24
4.4. Planlamanın Başarısı.....	25
5. CUMHURİYET ÖNCESİ OSMANLI EKONOMİSİ.....	26
5.1. Cumhuriyet Dönemine Yansıyan İktisadi Etkenler.....	27
5.1.1. Dış Borçlar.....	27
5.1.2. Yabancı Sermaye.....	31
5.1.3. Dış Ticaret.....	32
5.1.4. Tarım Alanında.....	34

5.1.5. Sanayi Alanında.....	36
5.1.6. Madencilik Alanında.....	37
5.1.7. Ulaştırma Alanında.....	38
5.1.8. Nüfus Yapısı.....	39
6. ATATÜRK DÖNEMİ EKONOMİ POLİTİKASI.....	41
6.1. 1920-1923 Yılları Arasındaki Ekonomik Politikalar....	42
6.1.1. Kongreler Dönemindeki Ekonomik Politikalar....	43
6.1.2. Milli Mücadele Dönemindeki Ekonomik Politika..	48
6.2. 1923-1932 Yılları Arasındaki Ekonomik Politikalar....	50
6.2.1. İzmir İktisat Kongresi.....	51
6.2.2. Ekonomik Kalkınma Sonuçları.....	56
6.2.2.1. Tarım Alanında.....	57
6.2.2.2. Sanayi Alanında.....	60
6.2.2.3. Ulaştırma Alanında.....	65
6.2.2.4. Dış Ticaret Alanında.....	66
6.2.2.5. Para-Banka ve Devlet Bütçesi Alanında	68
6.2.2.6. Devlet Faaliyetlerini Yönlendirici Yeni Kurumlar.....	72
6.2.2.7. 1923-1932 Döneminin İktisat Politika- larını Etkileyen Siyasi Etkenler.....	73
6.3. 1933-1939 Dönemi.....	75
6.3.1. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı (1933-1938)....	79
6.3.2. İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı (1937-1942)....	85
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	87
KAYNAKLAR.....	90
ÖZGEÇMİŞ	

1.0. GENEL GİRİŞ

Günümüzde her geçen gün ağırlaşan boyutlar kazanan ve güçleşen hayat şartları devam etmektedir. Ağırlaşan bu hayat şartları, "Üçüncü Dünya" diye bilinen azgelişmiş ülkelerde ekonomik olarak yoğun bir biçimde görülmektedir.

Azgelişmiş ülkelerde, ekonomiler, fakirliğin kısır döngüsünde kendilerine has bir takım özellikler ve problemlerle birlikte yaşamaktadırlar. Azgelişmiş ülkeler ekonomik yönden fakirliğin, geri kalmışlığın bilincinde değildirler. Atatürkçü düşünce, azgelişmiş ülkelerde ilk hareketi, ilk ateşlemeyi yaparak bu alandaki önderliğini Türk ulusu ile yapmıştır.

Dünyamızdaki iki önemli Dünya Savaşı her türlü alanlarda önemli ölçülerde değişikliklere yol açmıştır. Sıcak savaşlardan sonra dünyamızda soğuk savaşlar olmuştur. Bu savaşların günümüzde halen devam ettiği bir gerçektir. Bu gerçek, sömüren ile sömürülenin iktisadi alandaki mücadelesidir.

Azgelişmişlikten kurtulmak, bu alanda mücadele etmek için iktisadi kalkınmanın, iktisadi planların nasıl uygulanması gerektiğini iyi bilmek gerekir. Bir devletin azgelişmişlik olgusu, genel olarak ekonomik alanda görülmektedir. Azgelişmişlik olgusundan kurtulmak, ancak iktisat bilimindeki verileri, iktisat politikası yöntemlerini optimal ve akılcı kullanarak gerçekleştirilebilir. Atatürkçü düşünce, azgelişmiş ülkeler için iktisadi kalkınma planlarının önemini anlayarak vurgulayan bir düşünce sistemidir.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde parçalanma ve çökmesinde en önemli etken iktisadi sorunlardır. Osmanlı Devleti ülkenin iktisadi politikalarında buyurgan bir rol üstlenmişti. Uyguladıkları iktisadi politik sistemleri çok karmaşıktı. Osmanlı Devleti iktisadi sistemlerindeki karışıklıktan dolayı ekonomik bağımsızlıklarını kaybetmişti. Ekonomik bağımsızlığın yok olmasıyla birlikte Osmanlı Devleti'nin askeri ve siyasi bağımsızlığı da ortadan kaybolmuş durumdaydı. Devletin iç ve dış borçları ödenemeyecek düzeye çıkmıştı. Emperyalist güçler tarım, sanayi ve askeri alanlarda büyük paylar kopararak, ülke ekonomisinde söz söyler bir duruma gelerek sömürmeyi rahatlıkla yapmışlardır. Üretim alanında ve her türlü iş kolunda yabancıların etkinliği oldukça fazlaydı.

Osmanlı Devleti, Batı Toplumunun ulaştığı ekonomik düzeye gelememiş, başka bir kelimeyle sanayileşmeyi başaramamıştır. Azgelişmişlik olgusundan kendini kurtaramamıştır. Batı Toplumu ise Osmanlı Devletini tümüyle sömürme gayretlerini geliştirmiştir.

Genç Türkiye Cumhuriyeti kurulurken, son Osmanlı Devleti'nden bir nevi enkaz alınmıştır. Cumhuriyet kurulduktan sonra, yabancı sermaye ve onun yerli işbirlikçileri sermaye birikimleri ile birlikte ülkeyi terketmişlerdir.

Yeni kurulan Türk Devleti ilk yıllarında ekonomik olarak yokluklarla uğraşmıştır. Atatürk, ülkesinin ekonomik alanda kalkınması için, o günkü şartlar altında iktisadi kalkınma planlarının uygulanmasına büyük önem vermiştir. Yerli tüccar ve sanayicilerin korunup güçlenmesi için bir çok önlemler alınmıştır. Devlet, o yıllarda yatırım yapacak ekonomik yaptırımdan yoksundu. Ekonomik yaşamda, ticaret yabancıların elinde olduğundan, yerli girişimciler 1923-32 yıllarında beklenen başarıyı sağlayamamışlardır. Bu nedenlerden dolayı, devlet 1933 yılından sonra ekonomik alanda öne çıkmıştır.

Çıkartılan çeşitli yasalarla, devlet iktisadi kalkınma alanında etkinliği arttırarak önemli gelirler sağlamıştır.

Bu çalışma toplam altı bölüm başlığı altında incelenen konuların -azgelişmişlik olgusu, iktisadi kalkınma, iktisadi planlama, Cumhuriyet öncesi Osmanlı ekonomisi ve Atatürk Dönemi ekonomi politikası-araştırılıp irdelenmesinde oluşan bir incelemeyi sunmaktır.

2.0. AZGELİŞMİŞLİK

Az gelişmişlik kavramı, günümüzde sık kullanılan ve evrensel bir olgudur. Varlığı konusunda bir şüphenin söz konusu yapılamıyacağı az gelişmişlik sorunu, özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra evrensel bir sorun olarak karşımıza çıkmıştır. Bu sorun, az gelişmiş, gelişmekte veya gelişmiş bütün ulusları yakından ilgilendirmektedir.

Az gelişmiş ekonomilerde kişi başına düşen ulusal gelirin büyüklüğü, en çok kullanılan ölçüdür. Genellikle 500 \$ dan daha az ulusal gelir düşen ülkeler az gelişmiş ülkelerdir diyebiliriz. Bu tip ülkeler, birkaç ülke dışında Asya, Afrika ve Güney Amerika'da toplanmıştır.

Tablo 2.1. Çeşitli Ülkelerde Kişi Başına Ulusal Gelir Miktarı (1).

Ülkeler	Ulusal Gelir		Ülkeler	Ulusal Gelir	
	Yıllar	(\$)		Yıllar	(\$)
Cezayir	1976	876	İspanya	1977	2.896
Mısır	1977	448	Yunanistan	1977	2.701
Gana	1975	463	A.B.D.	1977	7.686
Pakistan	1975	175	Kanada	1977	7.485
Hindistan	1976	132	İsveç	1977	8.369
Kuveyt	1975	11.431	Fransa	1977	6.380
Türkiye	1975	854	B.Almanya	1977	7.465
Meksika	1977	1.010	Avustralya	1976	6.709

Kişi başına düşen ulusal gelir ölçüsü, bize az gelişmişlik hakkında bir fikir verebilir.

(1) Akın İlkin, Kalkınma Sanayi Ekonomisi, İ.Ü. İktisat Fakültesi, İstanbul 1979, s.4.

Ulusal gelir hesaplarında farklı yöntemlerin kullanılması sonuçların kesinliğini etkilemektedir.

Kişi başına düşen ulusal gelir hesaplanırken, toplam ulusal gelir ülke nüfusuna bölünür. Gelir dağılımı eşit değilse bulunan rakam gerçek olmayacaktır. Bunun için en iyi örnek Kuveyt'tir. Tabloda görüldüğü gibi Kuveyt'te kişi başına düşen ulusal gelir 1975 yılında 11.431 dolardır. Bu ölçüye göre Kuveyt bir çok batı Avrupa ülkesinden daha ileri görünmektedir. Oysa Kuveyt'te ekonominin büyük bir kısmı, halkla ilgisi bulunmayan bir takım yabancılar ve küçük bir grup tarafından ele geçirilmiştir (2).

Ulusal gelirin hesaplanmasındaki başka bir güçlük ise, alt yapı ve sosyal yatırımlara öncelik tanıyan ülkelerde nisbi olarak düşük görülmesidir. Örneğin, İkinci Dünya Savaşından sonra S.S.C.B. 'de birey başına düşen ulusal gelir, 500 dolardan aşağı idi. Ancak kalkınmaya yarayan tüm alt yapı kuruluşları bulunuyordu (3).

2.1. Azgelişmişliğin Özellikleri

Azgelişmişlik öncelikle yapısal bir olgudur. Bu yapısal olguyu ekonomik, demografik ve sosyal unsurlar olarak incelemek gerekir. Azgelişmişliği yalnız birey başına düşen ulusal gelirle tanımlamak yetersiz sayılır.

2.1.1. Ekonomik Özellikler

Gelişmiş ve azgelişmiş ülkeler arasında ekonomik farklılıklar görülmektedir. Bu ekonomik farklılıklar şu şekilde açıklanabilir.

(2) Mustafa Altıntaş, Türkiye'de Planlı Kalkınma ve Uygulama Sonuçları, Muğla 1978, s.19.

(3) J.M. Albertini, Azgelişmişliğin Mekanizması, Geçiş Yayınevi, İstanbul 1972, s.33.

Az gelişmiş ülkelerde, kişi başına düşen ulusal gelir, gelişmiş ülkelere oranla düşüktür. Kişi başına düşen ulusal gelirin düşük olması, tarıma dayanma, yatırım azlığı, teknik gerilik gibi bir takım nedenlere dayanır (4).

Az gelişmiş ülkelerde tarım sektörü önemli bir yer tutmaktadır. Üretim tarıma ve dolayısıyla doğa koşullarına bağlı olduğundan, ulusal gelir yıldan yıla değişmektedir. Ülkemizde tarımdaki verimlilik, gelişmiş ülkelere oranla bir hayli düşüktür. Az gelişmiş ülkelerde tarımın ağırlık kazanması sonucu sanayi kesimindeki gelişme düşük düzeydedir. Az gelişmiş ülkelerde sanayinin payı % 20'nin altındadır. Buna karşılık hizmetler sektörünün GSMH içindeki pay açısından durumu düşük bir düzeydedir.

Tablo 2.2. Çeşitli Ülkelerde Tarım Kesiminin Durumu (5).

Ülkeler	Toplam Ürün İçinde Tarım		Aktif Nüfus İçinde Tarım Kesiminde	
	Yıllar	Oran (%)	Yıllar	Çalışanların Oran (%)
Nepal	1975	67	1961	93.8
Hindistan	1976	36	1971	72
Sudan	1974	39	1956	85.8
Türkiye	1976	27	1977	55.8
İspanya	1975	9	1977	20.7
Japonya	1976	5	1977	11.9
Fransa	1977	5	1977	9.6
A. B. D.	1977	3	1977	3.6
İngiltere	1976	3	1977	2.7

(4) Aziz Köklü, Kalınmanın Sosyal Sorunları, Ankara 1972, s.16.

(5) Akın İlkin, a.g.e., s.20.

Tablo 2.3. Çeşitli Ülkelerde Sanayi Kesiminin Durumu (6).

Ülkeler	Yıllar	Toplam Ürün İçinde Sanayi Kesiminin Oranı (%)
Etopya	1975	11
Uganda	1971	10
Hindistan	1976	18
Türkiye	1976	21
Brezilya	1977	26
İspanya	1975	30
Japonya	1976	32
Fransa	1977	30
İngiltere	1976	30
B. Almanya	1977	41

Az gelişmiş ülkeler tarımsal bir yapıya sahip olduklarından dolayı, dışsatım genellikle tarım ürünlerinden oluşur. Bu tür mallar istemleri fazla esnek olmayan mallardır. Fiyatlarda ortaya çıkan oynamalar sonucunda, bu tür malların satışları artmadığı halde, ürünün bol olduğu yıllarda büyük fiyat düşmeleri görülebilir.

Az gelişmiş ülkelerde yatırım oranı, gelişmiş ülkelere göre düşüktür. Gelişmiş ülkeler ulusal gelirlerinin % 15'inden fazlasını yatırıma ayırdıkları halde, az gelişmiş ülkelerde yatırıma ayrılan kaynak, ulusal gelirin % 15'inden daha azdır.

2.1.2. Demografik Özellikler

Az gelişmiş ülkelerin nüfus bakımından en önemli özeliği doğum oranlarının yüksek olmasıdır. Az gelişmiş ülkelerde doğum oranları % 40'ın üstündedir. Gelişmiş ülkelerde bu oran % 10-15 gibi düşük bir düzeydedir.

(6) Akın İlkin, a.g.e., s.21.

Tablo 2.4. Çeşitli Ülkelerde Doğum Oranları (7).

Ülkeler	Doğum Oranı		Ülkeler	Doğum Oranı	
	Yıllar	(‰)		Yıllar	(‰)
Cezayir	1975	48.7	Türkiye	1970	40.1
Liberya	1971	49.8	İspanya	1976	18.2
Nijerya	1975	49.3	Yunanistan	1976	15.7
Venezüella	1975	36.1	A. B. D.	1976	14.7
Hindistan	1975	35.2	İsveç	1977	11.6
Irak	1975	48.1	B. Almanya	1977	13.3
Pakistan	1970	50.9	İngiltere	1977	11.6

Az gelişmiş ülkelerde genellikle ölüm oranlarının yüksek olduğu ifade edilir. Fakat İkinci Dünya Savaşından sonra tıp alanındaki yeniliklerin az gelişmiş ülkelerde de kullanılmaya başlanması ölüm oranlarını büyük ölçüde düşürmüştür. Doğum oranının yüksek, buna karşılık ölüm oranının düşük olması az gelişmiş ülkelerde hızlı nüfus artışına neden olmuştur. Az gelişmiş ülkelerde nüfus artış oranı ‰ 25'in üzerindedir. Gelişmiş ülkelerde ise bu oran ‰10'lar düzeyindedir. Tablo 2.4. den de görüleceği gibi, ülkemiz doğum oranları açısından sıralamada pek çok ülkenin üzerinde yer almaktadır; bu da ülkemizin gelecekteki iktisadi kalkınması yönünden olumsuz bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

Diğer taraftan, az gelişmiş ülkelerde nüfusun büyük bir kısmı gençlerden oluşur. Buna karşılık gelişmiş ülkelerde yaşlılar daha yüksek orandadır.

(7) Akın İlkin, a.g.e., s.5.

Tablo 2.5 Yaş Gruplarına Göre Nüfusun Bileşimi (8).

Ülkeler	Oran (%)		
	0 - 14	15 - 64	65
Az gelişmiş	40	55	3-4
Gelişmiş	22-30	60-65	20

2.1.3. Sosyal Özellikler

Gelişmiş ülkeler ile az gelişmiş ülkeler arasında sosyal ölçütler bakımından farklılıklar bulunmaktadır.

Az gelişmiş ülkelerde sağlıklı beslenme düzeyi gelişmiş ülkelere göre daha düşüktür. Beslenme yetersizliği kişi başına düşen günlük kalori miktarı ile gösterilir.

Tabloda görüldüğü gibi, Asya ve Afrika ülkelerinde kişi başına düşen kalori miktarı 2500'ün altındadır. Günlük kalori miktarının en az 2500 olması gerektiğinden, bu rakamın altında kalan ülkelerde beslenme yetersizliğinin olduğunu söyleyebiliriz. 2500 kalorinin üzerine çıkan ülkelerde ise bir başka sorun ortaya çıkmaktadır. Çünkü, bu kalorinin genellikle tek besin (örneğin tahıl veya pirinç) kaynağından geldiği, bunun ise sağlıklı bir beslenme olduğu görülür. Her az gelişmiş ülkede bir açlık sorunu yoktur, fakat sağlıklı bir beslenme sorunu vardır. Beslenmenin düzenlenmesi ise, kalkınma sorununun çözümüne bağlıdır.

(8) Akın ilkin, a.g.e., s.7.

Tablo 2.6. Çeşitli Ülkelerde Kişi Başına Düşen Günlük Kalori Miktarı (9).

Ülkeler	Yıllar	Kişi Başına Düşen Kalori	Ülkeler	Yıllar	Kişi Başına Düşen Kalori
Afganistan	1966	2060	Brezilya	1970	2820
Cezayir	1966	1890	Yunanistan	1967	2900
Kolombiya	1970	2140	İsrail	1970	2990
Küba	1966	2500	Türkiye	1966	2760
Mısır	1969	2700	İspanya	1969	2770
İran	1966	2030	Finlandiya	1970	2940
Pakistan	1969	2410	Fransa	1970	3270
Fas	1966	2130	İtalya	1970	3020
Hindistan	1969	1990	A. B. D.	1970	3300

Az gelişmiş ülkeler geleneksel toplumlardır. Teknik gelişmelere ve yeniliklere karşı açık değildir ve tutucudurlar.

Az gelişmiş ülkelerin en belirgin özelliklerinden biri de, okuma yazma bilmeyenlerin oranının büyüklüğüdür. Dünyanın çeşitli ülkelerinde okuma yazma bilmeyenlerin ülke nüfusuna oranları Tablo 2.7 de verilmektedir.

Nüfusun kentlerde yaşayan oranının giderek artması, görünüşte gelişmenin bir göstergesidir. Ancak, az gelişmiş ülkelerde fazla olan kırsal nüfus, yeterli altyapıdan yoksun çarpık bir kentleşmeye yol açar.

(9) Akın İlkin, a.g.e., s.8.

Tablo 2.7. Okur - Yazar Olmayanların Durumu
(Yaşı 15'i Aşan Nüfus İçin) (10).

Ülkeler	Yıllar	Oran (%)	Ülkeler	Yıllar	Oran (%)
Türkiye	1975	38.0	Yugoslavya	1961	19.7
İspanya	1960	14.4	A.B.D.	1959	2.2
Yunanistan	1961	19.6	İtalya	1961	9.3
Brezilya	1960	38.9	Mısır	1960	73.7
Hindistan	1961	72.2	Tunus	1966	67.8
Pakistan	1961	81.2	İran	1966	77.2
Rusya	1959	1.5	Endonezya	1961	61.0

Günümüzde yasaların kadın erkek eşitliğini kabul etmesine karşın, sosyo-ekonomik koşullar, az gelişmiş ülke kadınıni geri plana itmektedir. Kırsal kesimde kadın en ağır koşullar altında çalışarak yaşarken, kent kesimindeki kadınlar belirli bir meslek dalında çalışarak başarıya ulaşmak imkanları bulabilirler. Az gelişmiş ülkelerde kadının, evinin işleri ve çocuklarının bakımı ile ilgilenmesinin dışında, sosyal bir yaşantısı ve sorumluluğu olmadığı görülmektedir.

Gelir yetersizliğinin bir sonucu olarak az gelişmiş ülkelerde eğitim çağındaki çocukların çalıştırıldığı görülür. Tarımsal kesimde çocuk boğaz tokluğuna çalışan bir iş gücüdür; kentlerde ise aileye bir gelir kaynağıdır. İş koşullarını düzenleyen yasaların tam anlamıyla işler durumda olmaması çağdaşlıkla bağdaşmayan bir sosyal durumdur.

Orta sınıf, yönetici ve işçi sınıfından farklıdır. Ülkenin siyasal, ekonomik, idari vb. faaliyetlerinde etkin olmadıkları halde kamuoyunu oluşturma açısından belirli bir etkinlikleri

(10) Akın İlkin, a.g.e., s.12.

vardır. Eğitim konusunda üstünlüğü olan orta sınıf, ekonomik açıdan da daha güçlüdür. Orta sınıf toplumda bir denge unsuru olarak rol oynar. Toplumda değişimlerin kabul edilmesinde önayak olur.

Orta sınıf gelişmiş ülkelerde toplam nüfusun % 35-50'sini meydana getirir. Azgelişmiş ülkelerde bu oran % 5-10 arasındadır.

Toplam iş gücünün ücretliler tarafından yüksek oranlara ulaştığı ülkeler, ekonomi yönünden gelişmiş ülkelerdir. Azgelişmiş ülkelerde ücretlilerin toplam işgücüne oranı düşük düzeylerde olabilir.

Tablo 2.8. Gelişmiş ve Azgelişmiş Ülkelerde Ücretli Çalışanların Nisbi Oranı (11).

Gelişmiş Ülkeler	Yıllar	Ücretliler Olarak İşgücü (%)	Azgelişmiş Ülkeler	Yıllar	Ücretliler Olarak İşgücü (%)
Avustralya	1966	83	Fas	1960	35
Çekoslovakya	1961	82	Mısır	1960	49
Fransa	1962	72	Brezilya	1960	48
İsveç	1965	83	Hindistan	1961	13
İngiltere	1966	89	İran	1966	44
A. B. D.	1967	89	Pakistan	1964	33

Azgelişmiş ülkelerde gelir dağılımı eşit değildir. Gelişmiş ülkelerde ise gelir dağılımının daha adil bir seviyede olduğu görülmektedir. Ülkeler arası gelir dağılımında zaman faktörünün

(11) Akın İlkin, a.g.e., s.15.

azgelişmiş ülkeler aleyhine işlemektedir. Azgelişmiş ülkelerde nüfus artış hızı, ekonomik kalkınmayla doğrusal olarak artış göstermemektedir.

Tablo 2.9. Dünyadaki Nüfus Artış Hızı (milyon) (12).

Yıllar	Dünya	Gelişmiş Ülkeler	Azgelişmiş Ülkeler
1920	1.861	674	1.187
1930	2.070	759	1.311
1940	2.296	822	1.474
1950	2.516	858	1.658
1960	2.998	976	2.022
1970	3.592	1.082	2.510
1980	4.330	1.194	3.136
1990	5.187	1.318	3.869
2000	6.129	1.441	4.688

Azgelişmiş ülkelerde yaşama düzeyi gelişmiş ülkelere oranla çok düşük bir düzeydedir. Yaşama düzeyinin gelişmişliğini, kişi başına düşen radyo, televizyon ve telefon sayısı ile belirlemek mümkündür.

3.0. İKTİSADİ KALKINMA

İkinci Dünya Savaşından sonra önemli bir sorun olarak karşımıza çıkan azgelişmişlikten, ülkelerin hızla kurtulabilmeleri için ekonomik kalkınmalarını sağlamaları gerekmektedir.

Azgelişmiş ekonomiler, parçalanmış ve ekonomik egemenlik altına alınmış ekonomilerdir. Azgelişmişlik tanımlarımızı tersine çevirmekle kalkınmanın anlamına varabiliriz.

Kalkınma bir ülkede toplumun sosyo-ekonomik yapısının değişmesi ve nüfus başına düşen üretim hacminde meydana gelen önemli ve reel artıştır, refah seviyesinde beliren yükseliştir (13).

Diğer bir ifade ile kalkınma, yalnız herkesi okur yazar duruma getirilmesi demek değil; toplumun üretim yapısının üstün tekniğinin, üretimdeki kurumsal temelleri ve dış bağlantıları değiştirmektir (14).

Kalkınma, basit bir ekonomik başarının kapsamını geniş ölçüde aşar ve böylece, ulusal gelirin sürekli olarak artışı ile belirlenen ekonomik gelişmeden ayrılır. Kalkınma, ekonomik gelişmeyi ve sürekli ekonomik gelişme ise, ekonomik ve sosyal yapılarda derin bir değişmeyi gerektirir (15).

Yukarıdaki tanımlar incelendiğinde, azgelişmişliğin belirgin özelliklerinin biri veya birkaçının giderilmesi öngörülmektedir. Bu da bize kalkınmanın zorunluluğunu gösterir.

(13) Aziz Köklü, a.g.e., s.5

(14) Mümtaz Soysal, Anayasaya Giriş, Ankara 1969.

(15) J.M. Albertini, a.g.e., s.24.

3.1 Kalkınmanın Türleri

Kalkınma bakımından milli planlamanın önemi, bugün bütün ülkelerce kabul edilmektedir. Planlamanın siyasetin bir yardımcısı olduğu inancı gittikçe artmaktadır. Geleceğin olanak ve gereksinimlerini gözönünde tutacak bir plan olmadan günümüz anlamında bir kalkınmadan söz edilemez.

3.1.1. Marksist Yöntemlerle Kalkınma

Marksist kalkınmanın amacı; ülkenin hızla sanayileşmesi, tarımın çağdaştırılması ve sosyalist bir ekonominin temellerinin atılmasıdır. Bu amaçlarına ulaşabilmesi için en önemli araçları ise, devlet, sosyalist parti ve sendikalarlardır.

Marksist kalkınma, özel girişim ve piyasa yerine plan ve kamu girişimlerini egemen kılmayı hedefler.

Marksist yöntemde alınan tek ölçü, sermaye malları stokunun yetersizliğidir. Bu yüzden Marksist yöntem, az gelişmişliğe dar bir açıdan bakmaktadır.

Marksist kalkınma, sanayileşmenin tek yol olduğunu düşünür. Özellikle ağır sanayi dalına yapılan yüksek oranlı yatırımlar, ülkede enflasyonun oluşmasına neden olabilir.

Bütün bu nedenlerden dolayı, 1950'lerden sonra mikro ve makro plan alanında S.S.C.B.'de yeni yöntemler uygulamaya sokulmuştur.

3.1.2. Liberal Yöntemlerle Kalkınma

Liberal kalkınma, özel girişime açıktır. Buna karşılık az gelişmiş ülkelerde özel girişimin yeterli olmadığını söyleyebiliriz. Az gelişmiş ülkelerde var olan girişimcilerin

büyük çoğunluğu dışardan gelen yabancılardır. En çok kazanç getiren alanlara yatırım yapmayı amaçlayan yabancı girişimciler, genellikle dışsatım sanayi de yoğunlaşmakta ve kalkınmayı bütün kesimlere yayabilecek bir kutup görevini oynamamaktadır. Yabancı girişimciler ülke gelirinin önemli bir kısmını elde edebilirler. Buna rağmen ülkenin üretim kaynaklarının çok küçük bir bölümünü kullanmakta, bu yüzden de ülke kalkınmasına bir yarar sağlayamaz konumuna gelebilirler.

3.1.3. Batı Ülkeleri Sisteminde Kalkınma

Günümüzün gelişmiş ülkeleri, kalkınmalarını genellikle liberal yöntemlerle başarmışlardır. Geçen yüzyılın azgelişmiş ülkelere başarıyla uygulanan liberal yöntemin, günümüz azgelişmiş ülkelere uygun düşmemesinin bir takım nedenleri vardır. Bunlar şu şekilde özetlenebilir:

- Nüfus yönünden: Günümüzün gelişmiş ülkeleri kalkınma hareketine başlarken uygun bir nüfus/kaynaklar oranına sahiptiler. Ayrıca yüksek doğum oranları yanında, yüksek ölüm oranlarının olması ile de nüfus baskısını fazla hissetmediler. Günümüzün azgelişmiş ülkeleri ise nüfus baskısı altındadırlar.
- Girişimci yönünden: Geçen yüzyılın azgelişmiş ülkelerinde kalkınmayı sağlayan özel girişimci tipini günümüzün azgelişmiş ülkelerinde bulmak mümkün değildir. Günümüzün azgelişmiş ülke girişimcileri kısa görüş sahibidirler. Bu girişimciler elde ettikleri kazançları ülke dışına aktarmaktadırlar.
- Gelir ve servet dağılımı yönünden: Günümüz gelişmiş ülkeleri kalkınma çabalarına girdiklerinde, gelir ve servet dağılımı yönünden aşırı bir dengesizlikleri yoktu. Günümüz azgelişmiş ülkelerinde gelir ve servet dağılımı yönünden aşırı bir dengesizlik bulunmaktadır. Bu dengesizlik hızlı bir kalkınma atılımına engel olmaktadır. Azgelişmiş ülkeler günümüzde

tarımsal kesimden sanayi kesimine kaynak aktarımını sağlayamamışlardır.

- Dış ticaret yönünden: Geçen yüzyılın azgelişmiş ülkeleri dış ticaret yönünden uygun koşullar içindeydiler. Bu uygun ticaret koşulları yanında istismar edebilecekleri sömürge alanları bulunmaktaydı. Günümüz azgelişmiş ülkeleri açısından bu sorunu incelediğimizde, ne ürünlerini kolayca satabilecekleri bir ticaret sistemi bulunmakta, ne de kaynaklarını istismar edebilecekleri sömürge alanlarına sahip bulunmaktadır.

- Zaman yönünden: Günümüz gelişmiş ülkelerinde kalkınmanın kendiliğinden oluştuğunu söylemek mümkündür. Ancak, günümüz azgelişmiş ülkelerinin kalkınmaları çok daha mücadeleci koşullar içinde geçekleşebilir (16).

(16) Mustafa Altıntaş, a.g.e., s.45-48.

4.0. İKTİSADİ PLANLAMA

Az gelişmiş ülkelerin, az gelişmiş olmalarının önemli nedenlerinden biri ekonomik göstergelerdir. Yani ülkenin amaçlara yöneltecek üretim araçlarının yetersiz olmasıdır. Bu yüzden de kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için planlama gereklidir.

Planlama, çağdaş iktisat biliminin kalkınma için ortaya koyduğu bir yöntem ve bir tekniktir. Planlamanın herkesçe kabul edilecek bir tanımını yapmak oldukça zordur. Çünkü planlar, uygulandıkları siyasal sistemin durumuna göre farklı anlam kazanmaktadır.

Kapitalist sistemin anlayışı içinde planlama, eldeki kıt olanakları önceden belirlenmiş amaçlara ayırmak ve bu amaçları kıt olan olanakların en az israfı ile sağlamaktır.

Komünist (sosyalist) sistemin anlayışında ise, planlama ekonomiyi bir bütün olarak kavrar; merkezi bir otoriter amaçları ve bu amaçlara götürücü vasıtaları önceden saptar.

Daha başka tanımları bilmek konuyu daha iyi ortaya koymaya olanak sağlayacaktır. T.C. Devlet Planlama Teşkilatına göre, planlama, belli neticeler elde etmek için hayatın hangi unsurlarına ne ölçüde müdahale etmek gerektiğini gösteren bir vasıta (17).

Plan, ekonomiye devlet müdahalesinin en rasyonel şeklidir (18). Bir ülke etkinliğinin tümünün düzenlenmesi için kullanılan bir vasıta (19).

Planlamanın gerekliliği ve evrenselliği artık kanıtlanmıştır ve geniş bir uygulama alanı bulmaktadır.

(17) Planlama, D.P.T., Yayın No: 1, Ankara 1962, s.9.

(18) İsmail Türk, İktisadın Planlama Prensipleri, Ankara 1970, s.8.

(19) J.M. Albertini, a.g.e., s.184.

4.1 Planlamanın Azgelişmiş Ülkelerde Yaygınlaşması

Planlamanın azgelişmiş ülkelerde geniş ölçüde uygulama alanı bulması, toplumsal gelişmeleri hızlandırma isteğinden kaynaklanmaktadır. Azgelişmiş ülkelerde uygulama alanı bulan ve hızla yaygınlaşan planlamanın amacı, gelişme ve üretim artış hızını arttırmaktır.

Azgelişmiş ülkelerde planlamanın hedefi, gelir ve üretimi hızlandırmaktır. İstenilen hedefe ulaşmak için, iktisadi durgunluğun ortadan kalkacağı kanısı yerleşmiştir. Azgelişmiş ülkelerde planların sanayileşmenin hızlanmasına, tarım alanlarının gelişimine ve alt-yapı yatırımlarına öncelik verilmesi öne sürülmüştür. Ayrıca azgelişmiş ülkelerin kalkınma planlarında birey başına daha fazla tüketim, daha eşit bir gelir dağılımı, dengeli bölgesel kalkınma, çalışma alanlarının artması ve iktisadi istikrar koşullarının sağlanması gibi hedefler vardır.

Ülkemizde, kalkınma planlarında gerek kamusal ve gerekse özel girişimlerin birlikte mücadele ettikleri karma ekonomi modeli uygulanmaktadır. Bu model şu şekilde özetlenebilir:

"Kalkınma politikasının ana ilkesi özgür ortam içinde % 7'lik dengeli büyüme hızını ve bunun gerektirdiği fedakarlıklar sonunda meydana gelecek imkanların adil bir şekilde dağılımını sağlamaktır. Bu politikanın tesbitinde devlet ve özel sektör kesimlerini birbirini ile iki parça olarak değil, bir bütünün birbirini tamamlayan iki kesmi olarak ele alınmıştır" (20).

(20) Kalkınma Planı, Birinci Beş Yıl, 1963-1967, s.59.

4.2. Planlamanın Görevleri

Planlamayı iktisadi yönüyle ele aldığımızda, iktisadi planlamanın işlevi üç ana bölüm altında toplanabilir:.

- Etkinlik İşlevi
- Koordinasyon İşlevi
- Bildirim İşlevi

4.2.1. Etkinlik İşlevi

Ülke ekonomisinde, iktisadi planlama ile ekonomik kaynakların optimal dağıtımı yapılabilir. Ekonomide optimal kaynak dağılımı, bir taraftan sosyal maliyeti indirger, diğer yönden ekonomide kaynak kullanımından elde edilecek "sosyal yarar" maksimum noktasına ulaşır.

Ülke ekonomisine sosyal yönden yarar sağlanmasının gerekli koşulu, iktisadi planların en küçük ayrıntılarına kadar titizlikle hazırlanması ve teorik olarak hazırlanan planların pratikte de başarıyla uygulanması sonucunda gerçekleşebilir.

Planlı ekonmilerde araç-gereç ve donatım bilimsel yöntemlerle gerçekleştirilir, ekonomik kayıplar miniumum düzeyde tutulmasına özen gösterilir.

Planlı ekonomilerde günümüzün mevcut teknolojilerinden yararlanarak maksimum verim sağlanır. Plan, uzmanlaşmayı ve makinalaşmayı sağlar ve üretim giderlerini alt seviyeye düşürür. Planlama bilimsel metot ve yöntemlerle çalışmayı zorunlu kılar. Var olan ekonomik kaynaklarla maksimum düzeyde sonuç elde edilmesinde etkin rol oynar.

4.2.2. Koordinasyon İşlevi

Ulusal ekonomide plan, sektörler ve endüstriler arasındaki ilişkilerin aksamadan düzenli ve dengeli kalkınmasını sağlar. Ekonomide fazla kapasite oluşturmamayı, mevcut sorunları çözümlmeyi ve yeni sorunların ortaya çıkmasını engel olmayı sağlar. Kalkınmada plan sektörler arasındaki iletişimin gerçekleştirilmesini sağlar.

4.2.3. Bildirim İşlevi

Ulusal ekonomi içerisindeki ekonomik sektördeki kalkınma ve büyüme hızı, sektörler ve bölgeler arasındaki dengenin nasıl saptanacağını ve refah düzeyinin artışı ile ücretlerin belirlenmesinde hangi etkenlere bağlı olunacağını belirtir.

Kalkınma planlarının bildirim işlevi, ekonominin tümü ve geleceği hakkında gerekli bilgi sahibi bulunmayan kişiler için yönlendiricidir. Planın asıl görevlerinde biri de, amaçlar ile araçlar arasındaki organizmeyi sağlayarak, girişimcilerin geleceğe dönük bilgi ve becerilerini arttırarak verimliliği sağlamaktır.

4.3. Plan Çeşitleri

Plan, bilindiği gibi, iktisadi kalkınmada devletin ekonomik mücadelesinin en akılcı şeklidir. Özellikle azgelişmiş ülkelerde plan, kaynak dağılımını sağlayan bir araçtır.

Kalkınma plan çeşitleri çeşitli yönlerden şöylece sıralanabilir:

- Zaman Yönünden,
- Sektör Yönünden,
- Kapsam Yönünden,
- Nitelik Yönünden,

4.3.1. Zaman Yöntünden

Zaman yönünden iktisadi kalkınma planları üçe ayrılabilir:

1. Kısa süreli planlar: Genelde bir yıllık süre ile bir aylık süreleri kapsayan planlardır. Kısa süreli planlar, genellikle, uzun dönemli genel hedeflerin kısa dönemli hedefler şeklinde uygulanması ve ekonominin olagelen yönetimi ile ilgili bir çerçeve oluşturulmasında araç olarak kullanılmaktadır.

2. Orta süreli planlar: Genellikle üç ile yedi yıllık bir zaman dilimini kapsamaktadır. Bu zaman dilimi, büyük yatırım tasarımlarının gerçekleştirilmesi için gerekli olan süredir. Bu süreli planların yararlarından biri, sadece geçici bir dönemde neyin gerçekleştirilebileceği değil, aynı zamanda daha sonra, sürekli yıllarda ve dönemlerde neyin, nasıl, ne şekilde yapılabileceğinin ortaya konulmasıdır. Orta süreli planların başlıca hedefi, kalkınma ve gelişme ile ilgili konularda izlenecek siyasal tutumları ortaya koymaktır.

3. Uzun süreli planlar: Bu planlar on ya da daha fazla yılları kapsamaktadır. Uzun dönemli planlar, kısa ve orta süreli planlara göre daha uzun zaman dilimini içerdiğinden, daha büyük temel hedeflere ulaşır. Bu planların yapılması bu nedenden dolayı zordur. Çünkü, her alanda ve özellikle de teknolojik gelişmeleri izleyerek, düşünerek uzun süreli planların yapılması gerekir. Gelişmeleri her zaman tam olarak hesaplamak mümkün olamayacağından uzun süreli planların yapılarına esneklik vermek önemlidir. Uzun süreli planların temel hedefleri, kısa ve orta süreli planlara bir dayanak oluşturmaktır (21).

(21) Cahit Talas, Ekonomik Sistemler, Ankara 1969, s.251.

4.3.2. Sektör Yönünden

Sektör yönünden ekonomik kalkınma planı içerik bakımından ikiye ayrılır. Bunlar;

1. Makro planlar: Ekonomik kalkınma planlarının tümünü kapsayan planlardır. Makro planlarda amaçlanan zaman içinde tüm ekonominin hedeflenen dengeleri hesaplanır. Makro ekonomik planlar, yatırımların tümünü kapsar. Kamu sektörü, özel sektör diye ayırmaksızın öngörülen yatırımların sermaye hasılasını hesaplar. Bu hesaplar sonunda ekonominin tümü için büyüme ve kalkınma hızını ortaya koyar. Makro planlar, tam istihdam, üretim hacmi, fiyat istikrarı, dış ödemeler dengesi gibi plancılık içinde tüm ekonomiyi ele alır. Makro ekonomik plancılık bakımından önemli olan işsizliğin tam istihdamı tehlikeye sokacak bir yükseliş göstermesi, genel fiyat istikrarının bozulması, toplam yatırımların hasılasında düşme gibi tüm ekonomiyi ilgilendiren olaylardır (22).

2. Mikro planlar: Makro planlar gibi tüm ekonomiyi değil, hedefledikleri sektör ve kesimleri kapsar. Mikro planlara faaliyet dalı planları da denilebilir. Az gelişmiş ülkelerde planlamaya doğru ilk atılan adımlar, genellikle sektörel planların geliştirilmesini hedefler. Sektör planları, hangi faaliyet dalının gelişmesi isteniyor ise ekonomiyi o alanlara doğru yöneltir.

Her faaliyet dalında amaçlara ulaşmak için, gerekli olan verimli kaynakların ve üretimin etkinliğini ve planların seviyelerini sektörel planlar gösterir. Sektörel planların tam uygunluğu için tasarruf-yatırım dengesinin dış denge ve insan gücü dengesi ile tutarlı olması gerekir.

(22) Cahit Talas, a.g.e., s.246.

4.3.3. Kapsam Yönünden

Kapsam yönünden planlar dörde ayrılır. Bunlar;

1. Kişisel planlar,
2. İşletme planları,
3. Bölgesel planlar,
4. Ulusal planlar,

Kişisel ve işletme planları, kişisel ve işletmesel büyüklükleri, amaçları ve amaçlara ulaşılmasını sağlayıcı kaynakların planlanması teşkil eder.

Bölgesel planlarda ise, belirli bölgelerin amaçları ile araçları arasındaki dengeyi kurma hedeflenir.

Ulusal planlama, amaçları ile araçların ekonominin bütünü açısından dengelenmesini sağlayan plandır.

4.3.4. Nitelik Yönünden

Ekonomik planlama nitelik yönünden üçe ayrılır. Bunlar;

1. Buyurucu planlamalar: Bu gibi planlamada, devlet, plan ile amaçladığı hedeflere varılmasını şart koşar. Girişimciler, planın buyruklarını yerine getirmekle sorumludurlar.

Buyurucu planlamalar da ikiye ayrılırlar: Merkezi buyurucu planlamalar ve Merkezleşmiş buyurucu planlamalar. Merkezi buyurucu planlamalar bölgeselliğe yer vermeyen planlamalardır.

2. Özendirici planlamalar: Bu tür planlamada, devlet, planlayarak saptadığı hedeflerin gerçekleşmesini şart koşmaz. Fakat planın gerçekleşmesi için gereken çabayı gösteren

girişimcilere yararlar sağlar. Bu hedeflere ulaşamayanları korumayarak cezalandırır.

3. Yol gösterici planlamalar: Devlet, hedeflenmiş amaçlara varmak için yapılması gereken herşeyi açıklar ve inandırmak içide gerek gördüğü anda da araya girer. Bu planlama buyurucu olmaktan çok, özendirici bir planlama özelliği olmasıdır.

4.4. Planlamanın Başarısı

Ekonomik planların hazırlanması ve uygulamada tatbik edilmesi güç ve ciddi bir iştir. Plan ve planlamanın asıl görevi, planın hedefleri değil, bu hedeflere ulaşılabilimek için gerekli olan önlemlerin zamanında alınması ve uygulamaya tatbik edilmesidir.

Planın, fikri ve felsefsinin iyi kavranması ve bilinmesi, toplumda anlayış ve davranışların değişmesine yol açar. Ülke insanları kalkınma hazlarını içlerinde duymazlarsa, hazırlamış olacak kalkınma planı, ekonomik, sosyal ve siyasal oluşumlara bir yarara oluşturmamayacaktır. İnsan,kalkınma planlarının etkenlerinden biri değil, onun temelini teşkil eder. Planın başarısı ancak uygulayıcıların iyi niyet ve gayretlerine bağlıdır.

Az gelişmiş ülkelerin kalkınma yolundaki tek umut kaynağı olan planlamanın, fikir ve felsefesinin iyi kavranması gerekir.

5.0. CUMHURİYET ÖNCESİ OSMANLI EKONOMİSİ

19. yüzyıl, Osmanlı Devletinin parçalanma ve çöküşünde yeni boyutların ortaya çıktığı ve olayların gittikçe artan bir hıza kavuştuğu dönemdir.

Osmanlı Devletinin 19. yüzyıldaki gelir kaynaklarını aşar vergisi, gümrük vergisi ve hayvan vergisi olarak sıralamak mümkündür. Bu vergileri hükümet adına mültezimler toplamaktaydı.

Batı Avrupanın eriştiği ekonomik düzeye karşın, Osmanlı Devleti sanayileşmeye başlayamamış, kaynaklarını kullanma olanağı kendisine verilmeyen sürekli olarak geride kalan bir toplum görünümündeydi. Osmanlı Devleti yıkılmadan önce, ekonomik ve sosyal görünüm açısından bir sömürge ekonomisi durumundaydı. Özellikle 1840'dan sonra Batı Emperyalizmi Osmanlı Devletini tümüyle avucunun içine alma çabalarını geliştirmiştir.

Osmanlı ekonomisi 18. yüzyılın ikinci yarısından sonra hızla çökmeye başlamıştır. Bu çöküşün başlıca nedenleri arasında; kapitülasyonlar adı altında yabancı devletlere verilmiş olan ayrıcalıklar, 1838'den sonra yapılmış olan ticaret andlaşmaları ile Avrupa Devletlerine tanına ülke içersinde serbestçe ticaret yapma olanağı, 1836'dan sonra yabancı sermayenin yerleşmesi, yabancılara mülk edinme haklarının verilmesi, devletin gelir kaynaklarını karşılık göstererek Avrupa Devletlerinden borçlanması gösterilebilir.

Ayrıca, Türk aydınlarının devlet memurluğunu sanayi ve ticaret işlerinden üstün tutması, halkın yalnızca tarım ve esnaflıkla uğraşması ve dış ticaretin tümü ile yabancılarda elinde bulunması, ticaret ve sanayi kabiliyetlerinin gelişmesine engel olmuştur.

Bu da ulusal bir ekonomik hayatın doğmasına engel olmuştur.

Pazar olanaklarının olmaması ve üretim tekniğindeki ilkelik, ulaşım olanaklarının eksikliği, tarım kesimi üretiminin çoğunlukla kendi gereksinimleri ölçüsünde yapılmasına neden oluyordu.

5.1. Cumhuriyet Dönemine Yansıyan İktisadi Etkenler

Osmanlı Devleti'nin son iktisadi durumu bir borç batağına girmiş bulunuyordu. Türkiye Cumhuriyeti Devleti ilan edildikten sonra ödenmesine devam edilen borçlar bizim için en önemli konudur. Diğer konuları da sırasıyla ele alacağız.

5.1.1. Dış Borçlar

Osmanlı devleti Tanzimat hareketleriyle Batı toplumunun bir nevi ileri karakolu haline gelmiştir. Kapitülasyonlar ve ticari serbestlik Osmanlı Devleti'nin ekonomik sisteminin çöküşünün ilk adımıdır. Devlet ekonomisini bu çöküntülerden kurtarabilecek tedbirler alınması gerekiyordu. Bu tedbirlerin başında da dış borçlandırmadan kurtarmak gelmektedir.

Osmanlı padişahlarının ve bunlara bağlı üst yöneticilerin oldukça lükse düşkün olmaları sonucu, Osmanlı sanayi ve bürokrasi batılaştıkça ya da bu özen içine girdikçe tüketici olmuşlardır. Yeni Osmanlı bürokratinin tüketiciliği ise toplumun üretim imkanını aşan bir eğilime sahiptir. Bu eğilim, Batı burjuvazisinin eğitim ve kültür kursları ile desteklenmiş yönetici ve bürokratin ekonomik sömürüden aldığı paylar üst düzeye ulaşmıştır. Osmanlı Devleti içinde bulunduğu ekonomik bunalım 1846'da en yüksek seviyeye ulaşmıştır.

Osmanlı Devletini borç alma konusunda adeta teşvik eden İngiltere'nin, son zamanlarda borç vermede çekimser kalması, bu alanı geniş oranda Fransız sermayedarlarına bırakmıştır.

Osmanlı Devletinin borç almama konusundaki direncinin kırılmasında Kırım Savaşının etkisi büyüktür. Savaş harcamalarını karşılayabilmek amacıyla 1854'de ilk defa dış borç alınmıştır.

1877 yılında Osmanlı Hükümeti borçlarını ödeyemiyecek hale gelmiştir. Borç toplamı 190.997.980 İngiliz lirasına erişmişti. Bunun faizi ise, 61.803.905 İngiliz lirasıdır. Yani Osmanlı Hükümetinin toplam dış borcu 252.801.885 İngiliz lirasıdır.

Osmanlı Hükümeti bu borçlara karşılık Mısır vergisi, Bursa, Edirne aşarları, Midilli, Balıkesir ve İzmir zeytinyağı aşarları, Halep, Adana, Suriye, Yanya, Trabzon, Bursa, Aydın, Menteşe, Konya gelirleri, Edirne, Tuna ve Selanik gelirleri, Anadolu Ağnam vergisi, İstanbul tütün rejisi gelirlerini teminat olarak göstermiştir (23).

Osmanlı Devletinin, 190 milyon İngiliz liralık borcu, ihraç fiyatlarının düşüklüğünden dolayı ancak %53 oranında eline geçebilmiştir.

Tablo 5.1. 1881 Muarrem Kararnamesine Göre Borç Dağılımı (24).

Ülke	Oran(%)
Fransa	40
İngiltere	29
Osmanlı Devleti	7.93
Holanda	7.60
Almanya	4.70
İtalya	2.60
Avusturya-Mac.	0.97

(23) Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı, Ankara 1973, s.15-17.

(24) Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, a.g.e., s.18.

Borçlanmanın % 90'ı özel kişilerden, bankalardan sağlanmıştır. 1881 Muharrem Kararnamesine göre borçların ülkeler göre dağılımı Tablo 5.1. de gösterilmiştir.

Osmanlı Devleti Muharrem Kararnamesi ile borçların nereden ve ne kadar miktar alındığı Tablo 5.2. de gösterilmiştir.

Tablo 5.2. Muharrem Kararnamesi ile Alınan Borçlar (25).

Borç Tarihi	Borç Veren	Borç Miktarı	Faiz (%)
1886	Osmanlı Bankası	6.500.000 OL (*)	5
1888	Doyçe Bank	30.000.000 DM	5
1890	Osmanlı Bankası	8.609.996 OL	4
1890	Osmanlı Bankası	4.999.500 OL	4
1891	Rotschil Biraderler	6.316.920 OL	4
1896	Osmanlı Bankası	3.272.720 OL	5
1902	Osmanlı Bankası	8.600.000 OL	4
1903	Doyçe Bank	2.376.000 OL	4
1903	Doyçe Bank	48.960.000 DM	4
1904	Osmanlı Bankası	2.750.000 OL	4
1905	Osmanlı Bankası	5.306.664 OL	4
1905	Doyçe Bank	2.640.000 OL	4
1908	Osmanlı Bankası	4.711.124 OL	4
1909	Osmanlı Bankası	7.000.000 OL	4
1910	İzmir Bandırma Demiryolu Şirketi	1.712.304 OL	4
1911	Hüdeyde-Sana Demiryolu Şirketi	1.000.000 OL	4
1911	Doyçe Bank	7.040.000 OL	4
1913	Anadolu Demiryolu Şti	818.970 OL	5
1913	Armstrong Whitwasths Şirketi	1.487.000 OL	5.5
1914	Osmanlı Bankası	500.000.000 Fr	5

(25) Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, a.g.e., s.18.

(*) OL: Osmanlı Lirası

Osmanlı dış borçlarının dökümünü tablo 5.2. de gösterilmişti. Osmanlı Devleti'nin bu borçlarının alacaklı ülkelere göre dağılımı ise Tablo 5.3. gösterilmiştir.

Tablo 5.3. Osmanlı Dış Borçlarının Uluslararası Dağılımı (26).

Ülke	1900 Oran(%)	1914 Oran(%)
Fransa	45	49
İngiltere	11	7
Osmanlı Devleti	7	8
Holanda	4	3
Almanya	12.	20
İtalya	1	1
Avusturya-Mac.	2	8
Belçika	18	11

Tablo 5.3 de görüldüğü gibi İngiltere ve Belçika'ya yönelik Osmanlı Dış Borç payları azalırken, Fransa ve Almanya'ninkiler yükselmiştir. Almanya'ya ait payın artışı % 40'dır.

Osmanlı Devleti 1909 ve 1914 yıllarında iki defa hazine tahvili çıkartarak İç Borçlanma yapmıştır. Birinci iç borçlanmada toplam 3 milyon liralık tahvile % 4 faiz ve 3 yıl amortisman zamanı tanımıştır. İkincisinde ise 5.5 milyon liralık tahvil % 5 faizle bankerlere satılmıştır. Bundan başka, reji ve fenerler idaresi, imtiyazlı şirketlerden % 4 ile % 8 faizli kısa vadeli borçlar almıştır (27).

(26) Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, a.g.e., s.18.

(27) Cihan Duru, Turan Kemal, Abdurrahman Öngeoğlu, Atatürk Dönemi Maliye Politikası, I. Kitap, Mondros'tan Cumhuriyet'e Kadar Mali ve Ekonomik Sorunlar, Ankara 1982, s.95.

5.1.2 Yabancı Sermaye

Osmanlı Devleti, son dönemlerde adeta yarışma halinde bulunan yabancı sermaye bölgesiydi. İktisadi bağımlılığın kısır döngüsünü etkileyen etkenlerden biri de yabancı sermayedir. Dış borç, sürekli dış ticaret açığı ve yabancı sermaye birbirini bütünleyen, ülkenin az gelişmişliğini belirleyen faktörlerdir.

Tablo 5.4. 1910'lardaki Yabancı Sermaye Yatırımları (28).

Yatırımlar	MİKTAR (Milyon kuruş)
Demiryolları	3.368
Elektrik, Tramvay, Su	311
Liman vb. Tesisler	288
Sanayi	650
Ticaret	206
Banka-Sigorta	560
Madenler	328
TOPLAM	5.711

5 milyar 711 milyon kuruşluk bu yabancı yatırımların yıllık geliri 228 milyon kuruştur. Bu gelirin hemen hemen hepsi yurt dışına aktarılmaktaydı. Osmanlı devletinden dış ülkelere aktarılan değerler toplam olarak 1914 yılında 3.112.000.0000 Osmanlı lirasıydı.

Yabancı sermayenin yatırım kesimleri arasındaki dağılımına bakıldığında % 58'inin demiryolu yapımı ve işletimine yönelik olduğu görülür.

(28) Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, a.g.e., s.19.

5.1.3. Dış Ticaret

18. yüzyılın sonuna gelindiğinde Osmanlı Devleti yabancı mallar ile doluydu. Tüketimi batılı sanayicilerin ürünlerine göre oluşmuştu. Günün ekonomik gelişimine yenik düşmüş olan Osmanlı Devleti dış ticarette sürekli olarak açık vermekteydi. Dış ticaret dengesindeki bu açığın 1900 yılından sonraki gelişimi Tablo 5.5'te gösterilmiştir.

Tablo 5.5. Osmanlı Devletinin Dış Ticaret Açığı (29).

(Milyon kuruş)

Yıllar	Dış Ticaret Açığı	İndeks 1900-01=100
1900-01	894	100.0
1901-02	918	102.6
1902-03	747	83.5
1903-04	685	76.6
1904-05	1089	121.8
1905-06	1169	130.7
1906-07	1279	143.0
1907-08	1555	173.1
1908-09	1299	145.3
1909-10	1630	182.3
1910-11	2048	229.1
1911-12	2015	225.3
1912-13	1963	219.3
1913-14	2024	226.1

Dış ticaretin ülke aleyhine sürekli ve artan oranlarda açık vermesi iktisaden az gelişmişliğin tipik özelliğidir.

(29) Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, a.g.e., s.14.

Dışalım ve dışsatımda bize bu dönem hakkında takım bilgiler verecektir.

Tablo 5.6. 1914 Osmanlı Dış Ticaret Bileşimi (30).

Ürün	Dışalım (%)	Dışsatım (%)
Sanayi Ürünler	59.4	----
Tahıllar	25	45
Hammaddeler	7	38.4
Bazı mamul mad.	----	13
Diğer maddeler	8.6	3.6

Dışalımın % 59.4'ünü tüketim maddeleri oluşturmuştur. Giyim maddelerinin dışalımdaki payı % 31.1'dir. Yatırım mallarının dışalımdaki payı hiçbir zaman % 10'u geçememiştir. Dışalımda tüketim mallarının sürekli artması dışa bağımlılığı göstermektedir.

Tablo 5.7. Osmanlı Dış Ticaretinde Dışalımın Ülkelere Göre Payı (31).

Ülkeler	Dışalım		
	1900	1906	1912
İngiltere	36.564	48.366	43.762
Avusturya-Mac.	21.129	28.671	30.027
Almanya	2.143	5.831	22.915
Fransa	13.066	11.743	17.331
İtalya	5.844	10.763	10.812
A. B. D.	136	1.265	5.393

(30) Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, a.g.e., s.14.

(31) Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, a.g.e., s.15.

Tablo 5.8. Osmanlı Dış Ticaretinde Dışsatımın Ülkelere
Göre Payı (32).

Ülkeler	Dışsatım		
	1900	1906	1912
İngiltere	24.264	27.851	20.506
Avusturya-Mac.	6.520	9.404	9.817
Almanya	1.988	5.402	5.400
Fransa	20.954	21.168	18.873
İtalya	3.120	4.382	4.080
A.B.D.	2.517	2.165	6.066

5.1.4. Tarım Alanında

Osmanlı Devletinde tarım sektörünün önemi büyüktür. Tarımda ise en önemli kavram "dirlik"tir. Tanzimat öncesi toprak mülkiyeti üçe ayrılmıştır:.

- Kişilere ait olan topraklar,
- Vakıflara ait olan topraklar,
- Devlete ait olan topraklardır,

Kişilere ait olan topraklar daha çok Arap bölgelerinde, devlete ait olan topraklar Anadolu ve Rumeli'nde, vakıflara ait olan topraklar ise her bölgede belirli oranlarda görülmektedir. En çok toprak mülkiyeti, devlete ait olmaktadır.

Dirlik kavramının iki önemli fonksiyonu vardır.

- Devlet, kendi hazinesinden harcama yapmadan hem halkın

(32) Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, a.g.e., s.15.

geçiminin sağlanması hem de askeri gücünün varlığını bu sistemle sağlamış olmasıdır.

- Tarım alanı bu sistemle düzenli bir şekile girmiştir (33).

Osmanlı Devletinde tarımsal vergilerin tahsilat yöntemi olan "iltizam" vergilerin açık artırma ile birkaç yıllığına "mültezim" denilen toplayıcılar eliyle tahsil edilmesidir. Bu da sistemde devletin herhangi bir harcaması olmaksızın gelir elde etmesidir.

Osmanlı Devletinde yabancı sermaye tarım alanında da etkin bir rol üstlenmiştir. Bu rol, tarım ürünlerinin dış satımı, Avrupalıların Anadolu'dan satın almış oldukları topraklar, sonuçta Osmanlı tarımındaki kapitalist şirketler aracılığı ile artan oranda önem kazanmıştır.

Tablo 5.9. 1912 Sayımına Göre Hayvan Sayısı (34).

Hayvan Cinsi	Miktar
Koyun	19.000.000
Keçi	16.000.000
Sığır	7.000.000
Eşek	1.400.000
At	1.000.000

(33) Coşkun Uçok, Ahmet Mumcu, Türk Hukuk Tarihi, Ankara Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Yayın No: 338, Ankara 1976, s.253.

(34) Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, a.g.e., s.84.

5.1.5. Sanayi Alanında

Osmanlı Devleti'nde sanayi kesimindeki uğraşları üç bölüme ayrılmıştır. Bunlar şu şekildedir:

- Devlet sermayesiyle kurulan askeri görünümdeki fabrikalar.
- Yerli özel kesim.
- Giderek dışa bağımlaşan kendini tekelci görünümünde gösteren yabancı sermaye.

1915 yılında yapılan sanayi sayımı İstanbul, İzmir, Manisa, Bursa, İzmit, Karamürsel, Bandırma ve Uşak illerinde yapılmıştır. Sayım sonunda ortaya çıkan sonuca göre sanayi faaliyetleri 8 ana gruba ayrılmıştır:

1. Gıda Sanayi
2. Toprak Sanayi
3. Deri Sanayi
4. Ağaç Sanayi
5. Dokuma Sanayi
6. Kırtasiye Sanayi
7. Kimya Sanayi
8. Madeni İmalat Sanayi.

Osmanlı Devlet'inde demir, alüminyum, makina vb. temel sanayiler kurulamamıştır. Devletin hammadde satıp mamul madde alması sanayide geri kalmışlığının göstergesidir. Var olan sanayi üretimi tüketimi karşılamamaktadır (35).

(35) Gündüz Ökçün, Osmanlı Sanayi 1913-1915 Yılları Sanayi İstatistikle Ankara Üniversitesi, S.B.F. Yayını, No. 229, Ankara 1970, s.5.

5.1.6. Madencilik Alanında

Osmanlı devletinde maden üretimi çok geç başlamıştır. Maden üretimimiz mültezimler eliyle işletilmiştir. Maden üretimi daha çok Batı Anadolu ve Rumeli'de gelişmiştir. Madencilik alanında yatırımların çoğu yabancı sermayenin elindedir.

Madencilik alanında 30.000 kişinin çalıştığı tahmin edilmektedir (36).

Tablo 5.10. 1914 Yılında Madencilik Alanında Yabancı Sermaye Yatırımları (37).

<u>Kuruluşun Adı</u>	<u>Kuruluş Tarihi</u>	<u>Maden Cinsi</u>	<u>(Milyon Kuruş)</u>	
			<u>Sermaye</u>	<u>Yatırım</u>
<u>Fransız Sermayesi</u>				
Balya-Karaaydın Ş.	1892	Simli kurşun	29.0	49.2
Kesender madenleri	1893	Maganez vs.	19.8	25.0
Ereğli Maden Ş.	1896	Maden kömürü	138.6	186.0
Seniçer Madeni (Yanya)	1891	Zift	3.5	5.0
Karasu Madeni	1900	Kurşun, çinko	22.0	25.0
			-----	-----
			212.9	290.2
<u>İngiliz Sermayesi</u>				
Boraks Ş.	1887	Borasit	27.5	39.5
Paterson ve Ort.	1885	Krom	----	10.0
			-----	-----
			27.5	49.5

(36) Vedat Eldem, Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1970, s.97.

(37) Tefik Çavdar, Milli Mücadele Başlarken, Milliyet Yayınları, İstanbul 1970, s.37.

Alman Sermayesi

Sarıca Ortakları	1913	Maden kömürü	10.0	13.5
Paterson ve Ort.	1885	Krom	----	7.5
			-----	-----
			10.0	21.0

İtalyan ve Yunan Sermayesi

Kozlu Kömür Madeni	1913	Maden kömürü	3.0	6.0
--------------------	------	--------------	-----	-----

Rus Sermayesi

Maadin Osmanlı A.Ş.	1910	Maden kömürü	6.0	4.0
Genel Toplam			259.4	370.7

5.1.7. Ulaştırma Alanında

Avrupalı devletler demiryolu yapımını bir sömürge aracı olarak kullanmışlardır. Önce İngiltere'den başlamak üzere Almanya, Fransa gibi ülkeler demiryolu yapımına girişmişlerdir. Düyunu Umumiye kanalıyla karlarını garanti altına almışlar ve Osmanlı Devletini yeni borçlara sürüklemişlerdir.

Kurtuluş Savaşı öncesi demiryolu işleten şirketlerin toplam demiryolu içindeki payları şu şekildedir.

Tablo 5.11. Ülkeler Arası Demiryolu İşletim Payı (38).

Ülkeler	Oran (%)
Osmanlı	31
Fransa	21
Almanya	17
İngiltere	11

(38) Alptekin Müderrisoğlu, Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Maliye Bakanlığı, Ellinci Yıl Yayını, Ankara 1974, s.88.

Osmanlı Devletinde karayolu yapımı Tanzimat öncesi tımar sahipleri ya da hayır sahipleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Daha sonraki yol yapım giderleri devlet tarafından karşılanmaya başlanmıştır. I. Dünya Savaşı öncesi bir Fransız şirketiyle yapılan anlaşma sonucunda 400 km'lik yol inşaatı yapılmıştır.

Deniz ulaşımında ise Osmanlı Devletinin 110.000 ton'luk bir buharlı gemi filosu bulunmaktaydı. I. Dünya Savaşından sonra 50.000 ton'luk bir filosu kalmıştır. Her biri 3.000 tondan fazla olan gemilerinden sadece 6 gemi kalmıştır (39).

5.1.8 Nüfus Yapısı

Osmanlı Devletinde gerçekçi bilgiler verebilecek nüfus sayımları yapılamamıştır. Osmanlı Devleti sınırları içinde nüfus artışı oranı olarak Tablo 5.12'de verilmiştir.

Tablo 5.12. Yıllara Göre Nüfus Artış Oranı (40).

Yıllar	Nüfus (1000 kişi)	Yıllık Artış Oranı (1000 kişi)
1884	12.587	---
1897	13.996	0.81
1910	15.371	0.72
1913	15.821	0.80

1919 yılında Türkiye'nin nüfusu 14.118.968 kişi olarak bilinmekteydi.

(39) Tefvik Çavdar, Milli Mücadele Başlarken, a.g.e., s.85

(40) Vedat Eldem, a.g.e., s.63.

Osmanlı Devleti'nde çeşitli milliyetlere göre nüfus dağılımı
Tablo 5.13. de gösterilmiştir.

Tablo 5.13. Milliyetlere Göre Nüfus Dağılımı (41).

Milliyet	Nüfus (1000 kişi)
Türk	9.819
Arap Müslüman	3.080
Rum	2.055
Kürt	1.478
Ermeni	1.370
Arnavut	1.076
Sırp	764
Arap Hristiyan	527
Musevi	355

Osmanlı Devleti 1878 yılında nüfus sayımı için ilk kez Nüfus Müdürlüğü kurmuştur. Bu müdürlük, nüfus tezkereleri ile doğum, ölüm ve yer değiştirme işlerinin kaydına başlamıştır.

(41) Vedat Eldem, a.g.e., s.55.

6.0. ATATÜRK DÖNEMİ EKONOMİ POLİTİKASI

Osmanlı Devletinin son dönemlerinin iktisadi yapısı, Atatürk'ün kurduğu Türkiye Cumhuriyetine bir enkaz devredildiğini gösterir. Yıllardır süregelen savaşlar her alanda Osmanlı Devleti'ni dışa bağımlılığa zorlamıştır.

Cumhuriyeti gerçekleştiren öncü kadro, Osmanlı Devleti'nin siyasi bütünlüğünü Rusya'nın yayılmacı politikasına karşı koyabilmek için kendi iç pazarını ve tüm ekonomisini büyük devletlere peşkeş çekmek zorunda kaldığını çok iyi biliyordu. Atatürk, çağdaş uygarlık düzeyine erişmede en önemli ve hayati yolun yine ekonomik kalkınmadan geçtiğini her alanda açık ve net bir şekilde ortaya koymuştur. Osmanlı Devletinin yaptığı hatalara düşmeden, kendi kendisine yeterli, dış ekonomik ilişkilere açık, fakat dıştan gelebilecek olumsuz etkilere karşı korunan, milli bir ekonomik düzen kurmaktan taraf olduğunu daima vurgulamıştır.

Atatürk, katı bir parti programı içinde doktrin oluşturmak yerine, akılcı ve bilimin önderliği altında Türk Toplumunun ihtiyaçlarından doğan bir yolu seçmiştir. Atatürkçülüğün bir ideoloji olmadığını savunan bazı düşünürler, ideoloji tanımını katı ideoloji anlamında algılamak ve zamanımızda dogmatik ve totaliter ideolojilerin karşısında pragmatik ve demokratik esnek ideolojilerin yer aldığını savunurlar. Bu tür ideolojiler arasında bir yaşam biçimi anlamında Atatürkçülüğün yer aldığı gerçeği görülmektedir. Böylelikle, Türkiye'nin çağdaşlaşmasının bir inanç sistemi ve hareket programı içeren Atatürkçülük bir ideolojidir. Atatürkçülük dogmatizme ve emperyalizme başkaldırma hareketi ve sürekli bir çağdaşlık ve de ilericilik ile ifade edilebilir (42).

(42) Tayfun Akgüner, Ulusal Modernleşme İdeolojisi Olarak Atatürkçülük, Yeni İş Dünyası, Sayı:100, 1988, s.11.

Atatürk'ün devletçilik fikri, Anadolu İhtilali'nin felsefesinde bir unsur olarak bulunmaktadır. İhtilal antiemperyalist olduğu kadar antikapitalist olduğunu da her durumda açıklamıştır. Atatürk 1 Mart 1922 günü, meclisin açış nutkunda "kamu yararını doğrudan doğruya ilgilendiren kurumları ve teşebbüsleri devletleştireceğiz" diyerek devletçi görüşü tereddüte hiç yer bırakmıyacak kesinlikte belirtmiştir. 17 Şubat 1923 günü İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi ile yeni Türk Devleti'nin milli ekonomiyi benimsediğini görmekteyiz. Atatürk, kongreyi açış nutkunda devletçilikten tek bir kelime bile söz etmemiştir (43). İzmir İktisadi Kongresi'nde genel olarak liberal bir iktisadi gelişmenin esasları savunuldu (44).

Atatürk'ün fikirleri gün ışığı gibi aydınlıkken, bugüne olduğu kadar yarına yol göstermeye devam ederken, bu ışığı kuvvetli bir şekilde geleceğe taşımamız gerekir. Atatürkçülük statik değil, dinamik bir fikir yapısına sahiptir.

Atatürk dönemi ekonomi politikasını 1920-1938 yıllar arasında üç bölüm halinde inceleyeceğiz.

6.1. 1920-1923 Yılları Arasındaki Ekonomik Politikalar

1920-1923 yılları arasındaki ekonomik politikayı iki şekilde ele alabiliriz. Bunlar:

- Kongreler dönemindeki ekonomik politikalar,
- Milli mücadele dönemindeki ekonomik politikalar,

(43) Sabahattin Selek, Anadolu İhtilali, II.cilt, İstanbul 1976, s.339-340.

(44) Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam Mustafa Kemal, III.cilt, İstanbul 1975, s.355.

6.1.1. Kongreler Dönemindeki Ekonomik Politikalar

Atatürk'ün 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkmasıyla başlayan bu dönem, aynı ay içerisinde İzmir, Manisa, Aydın'ın işgali ile Batı Anadolu'da milli kuvvetlerin oluşmasına neden olan hareketlerle sürer. Samsun'dan Amasya'ya geçen Atatürk 22 Haziran'da "Amasya Genelgesi"'ni yayımlamıştır. Bu genelge Atatürk'ün bağımsızlık anlayışını ilk defa ortaya koyduğu bir bildiridir. Bu genelgenin maddeleri şöyle sıralanmıştır:.

- 1- Vatanın bütünlüğü, milletin istiklali tehlikededir.
- 2- İstanbul hükümeti, üzerine aldığı sorumluluğun gereklerini yerine getirmemektedir. Bu hal milletimizi yok tanıtıyor.
- 3- Milletin istiklalini yine milletin azim ve karar kurtaracaktır.
- 4- Milletin hal ve durumunu gözden geçirmek ve hak isteyen sesini cihana işittirmek için her türlü tesir ve denetimin dışında bir milli heyetin varlığı lazımdır.
- 5- Anadolu'nun her cihetle en emin yeri olan Sivas'ta milli bir kongrenin toplanması kararlaştırılmıştır.
- 6- Bunun için bütün vilayetlerin her sancağından milletin güvenini kazanmış üç delegenin, mümkün olan süratle yetişmek üzere, hemen yola çıkarılması gerekmektedir.
- 7- Her ihtimale karşı keyfiyetin milli bir sır halinde tutulması lazımdır.

23 Temmuz 1919'da Erzurum Kongresi toplanır. Kongrede alınan kararlar şu şekilde açıklanabilir :

- 1- Milli hudutlar içinde vatan bir bütündür. Onun çeşitli kısımları birbirinden ayrılmaz.
- 2- Her türlü yabancı işgal ve müdahalesine karşı ve Osmanlı Devletinin dağılması halinde millet birlikte müdafaa ve mukavemet edecektir.
- 3- Vatanın ve istiklalin muhafaza ve teminine İstanbul'daki hükümet muktedir olamadığı takdirde maksadın temini için geçici bir hükümet teşekkül edecektir. Bu hükümet milli kongrece seçilecektir. Kongre toplanmış değil ise bu seçimi heyet-i temsiliye yapacaktır.
- 4- Kuvayı milliyeyi amil ve milli iradeyi hakim kılmak esastır.
- 5- Hristiyan unsurlara siyasi hakimiyetimizi ve içtimai muvazenemizi bozucu imtiyazlar verilemez.
- 6- Manda ve himaye kabul olunmaz.
- 7- Milli meclisin derhal toplanması ve hükümet icraatının meclisin denetimine konulması için çalışılacaktır.

Erzurum Kongresi'nin yedinci maddesi ekonomik ve mali konulara ilişkindir.

Erzurum Kongresi'nin sonrasında Batı Anadolu'da da milli kongreler başlamıştır. Kuvayı milliyeye kaynak yaratma çabaları çoğalmıştı. Vergiler yanında herkes milli kuvvetlere "Ayni ve

nakdi teberra" yapmaya çağrılıyordu. Balıkesir Kongresinde milli kuvvetlerin mali kaynağını oluşturacak kaynaklar tek tek sayılmıştır. Bunu Nazilli kongresi izlemiş, Alâşehir kongresinde ise, Batı Anadolu'nun savunması için kaynak sorunu bağlayıcı bir çok hükme dayandırılmıştır. Sonunda 4 Eylül günü Sivas'ta büyük kongre toplanmıştır. Artık İstanbul hükümeti dışında milli mücadelenin ekonomik politikası çizilmeye başlanmıştır.

Kurtuluş savaşında Anadolu'nun ekonomik durumu ise; bir yandan Avrupa emperyalizminin yıkıcı etkisi, diğer yandan yıllardır süren savaşların tüketici sonuçları yüzünden bir yıkıntı görünümündeydi. Sanayi ve ticaret adına dişe dokunur ne varsa işgal altında bulunan kıyılardaki büyük kentlerde toplanmış olup, buralardaki kamu hizmetleri ve ulaşım şebekesi yabancı şirketlerin elindeydi. Sevr antlaşmasıyla Türklerin elinde sadece Orta Anadolu Bölgesi kalınca ki buranın kişi başına yıllık geliri yalnızca 771 kuruştı. Kurtuluş Savaşının parasal kaynakları iyice kurumuştu. 1923 yılında bile, yaklaşık 145 milyon lira dış alım yapan Türkiye 60 milyonu aşkın dış ticaret açığı veriyordu. Nereden para bulunacağı belli değildi. Altyapı denilen şey yok gibiydi. Eskişehir-Ankara yolu trenle normal olarak 22 saatte alınabiliyordu. Böyle güç koşullar altında verilen Kurtuluş Savaşı başarıya ulaştığı zaman da rahat nefes alınabilecek gibi gözükmemekteydi. Nitekim, gerek savaşın kazanılmasıyla birlikte, gerekse nüfus değişimi sonucu Batı Anadolu'dan çıkarılan Rumlar ve Anadolu'nun diğer taraflarından göç ettirilen Ermenilerle birlikte el sanatlarında büyük bir açık ortaya çıkacaktı. Kırım savaşından beri alınmakta olan borçlar, yeni Türk devletinin boynuna asılacak ayrı bir çeki taşı olacaktı. İmparatorluktan faizleri ile birlikte 107.528.461 altın lira borç kalmıştı ve bunun ödenmesi ancak 1954 yılında sona erecekti.

Bu büyük maddi sıkıntılar daha sonra bazı dış yardımlar biraz hafifletmiştir (45).

22 Mart 1920 günü Balıkesir'de toplanan İzmir Kuzey Bölgesi Kuvayi Milliye Genel Kurulu, ulusal mücadeleye mali kaynaklar bulmak bakımından çeşitli kararlar aldı. Bu kararların önemlileri şöyledir:

Karar No: 10- Her ilçe, Merkez Kuruluna ayda 7.000. TL. göndermek zorundadır.

Karar No: 21- Silah ihtiyacını gidermek için halkın elindeki silahlar uygun bir biçimde halkın elinden alınacaktır.

Karar No: 22- Cephaneyi israf edenler, her fişek için cephede bir gün fazla hizmet göreceklidir. Bunlar devamlı savaşçılardan olursa, fişek başına 25 kuruş ödeyeceklerdir.

Karar No: 24- Bir takım bahanelerle askerlik görevi çağrısına uymayanlar, iki misli hizmet göreceklidir.

Karar No: 28- Tahmini harcama 30.000. TL. bir bütçe üzerinden planlanmıştır. Gelir kaynakları şunlardır:

a- Belediye bütçelerinde tahmini gelir fazlasının yarısı.

b- Mezbaha ve pazar rüsumunun bir katı belediyelerce fazla tahsil edilerek Kuvayi Milliye'ye verilecektir.

c- Her keşikleme için bedeli nakdi olarak 100.TL. alınacaktır.

d- Aşağıda yazılı tüccar mallarının dışalım ve dışsatımlarından belirli bir resim alınacaktır.

(45) Baskın Oran, Atatürk Milliyetçiliği, Dost Kitabevi, Ankara 1988, s.40-42.

Buğday okkası	1 kuruş
Sair zahireler	20 para
Susam ve piring	2 kuruş
Fasulye ve mercimek	1 kuruş
Tütün	5 kuruş
Afyon	50 kuruş
Üzüm	2 kuruş
İncir	60 para
Şeker	2 kuruş
Kahve	5 kuruş
Palamut kantarı	2 kuruş
Badem içi okkası	10 kuruş
Ceviz içi	6 kuruş
Acı badem	6 kuruş
Bal	5 kuruş
Çivi ve demir	20 kuruş
Kösele	10 kuruş
Sabun	1 kuruş
Yapağı ve yün	2 kuruş
Gaz sandığı	2 kuruş
Zeytinyağı	3 kuruş
İplik paketi	10 kuruş
Manifatura B. balya	500 kuruş
Manifatura K. balya	300 kuruş
Yumurta (tanesi)	5 para
İspirto (kilosu)	50 kuruş
Rakı vb. içki	100 kuruş

Diğermallar için, yörenin belirleyeceği fiyatlar esas alınacaktır (46).

Türk Milli Mücadelesine dışarıdan yapılan bir yardım olan Hindistan'dan gönderilen paradan bahsetmek gerekir. Müslüman

(46) Sabahattin Selek, Anadolu İhtilali, I.cilt, Örgün Yayınlar, İstanbul 1981, s.128.

Hintliler Türk Kızılay'ına yardım olmak üzere 300.000. lira göndermiştir. Bu para maliye kayıtlarına girmemiş, Atatürk'ün emrinde bulunmuştur. Büyük Taarruz öncesinde maliyenin tüm olanakları tükenince 300.000. lira maliyeye verilmiştir. Bu paranın 110.000. lirası halka dağıtılmıştır. Zaferden sonra maliyenin iade ettiği bu para İş Bankasının sermayesini oluşturmuştur (47).

Kongreler döneminde maddi ve mali kaynaklar üzerinde literatürde pek durulmamıştır. Bunun nedeni ise bu dönemde T.B.M.M.'nin açılmış olmaması ve klasik bütçe gerçeğinin henüz oluşmaması olarak değerlendirilebilir.

6.1.2. Milli Mücadele Dönemindeki Ekonomik Politika

T.B.M.M.'nin açılışından Cumhuriyet'in ilanına kadar geçen zaman içindeki bütçelere yer vermek gerekir. 1920 yılı bütçesi harcanmasına karar verilen harcamaların onaylanması şeklinde geçmiştir. 1921 yılı bütçesinde ise, bir önceki yılda onaylanmış olan 103 yasadın 62'si mali niteliktedir. Kurtuluş Savaşı sırasında çıkan yasaların çoğunun mali nitelikte olduğu göze çarpmaktadır.

Kurtuluş Savaşında kaynak yaratma çabaları, bütçedeki açığa rağmen devam etmiştir. Ulusal vergiler adı altında ilanlar çıkartarak kaynak yaratılmıştır. Kurtuluş Savaşı sonunda yaratılan kaynaklar halka geri ödenmiştir. Geri ödeme yıllara göre aşağıda gösterilmiştir.

(47) Sabahattin Selek, a.g.e., s.136-137.

Tablo 6.1. Geri Ödemenin Yıllara Göre Gösterilmesi (48).

Yıllar	Miktar (TL)
1923	4.340.508
1924	1.145.053
1925	236.949
1926	-----
1927	189.988
1928	86.564
1929	4.601

1921 yılı bütçesinde giderler 57.128.834 TL., gelirler ise 46.778.045 TL.'dir. Milli Savunma harcamaları bütçede tüm harcamaların % 68.4'ünü kapsar .

1922 yılı bütçe giderleri 100.979.210 TL. olarak tahmin edilerek hesaplanmıştır. O yıl içinde giderler 74.957.848 TL. olarak gerçekleştirilmiştir. Savunma harcamalarının gider oranı % 65'tir (49).

1920'den 1923'e kadar, üç yılın bütçe gelir toplamı 131.104.998 TL. olarak hesaplanmıştır.

Mudanya Ateskesinin 15 Ekim 1922'de imzalanmasıyla, savaş ekonomisinin yükü büyük oranda azalmıştır.

(48) Cumhuriyet Devri Maliyesi, Devlet İstikrarları, Maliye Mecmuası, Sayı 6, Ankara 1937, s. 18.

(49) Cihan Duru, Kemal Turan, Abdurrahman Öngeoğlu, a.g.e., s.307-317.

6.2. 1923-1932 Yılları Arasındaki Ekonomik Politikalar

1923 yılında imzalanan Lozan Andlaşmasına rağmen, Batı Toplumu Türkler hakkındaki düşüncelerinde değişiklik yapmamıştır. Batı Toplumuna göre, Türkler, savaşmaktan başka bir şeyler bilmediği kanısı hakimdi. Türklerin, ekonomiyi, iktisatı ve hesap işlerini başaramayıp, bir yıldan da kısa sürede dağılacağı düşüncesi yaygındı. Fakat, Batı Toplumu bu düşüncesinde yanıldı. Atatürk'ün her alandaki konuşmaları, uygulamadaki davranışları toplu olarak ele alındığında, tarım kesimine verdiği öneme rağmen, ülke ekonomisinin kalkınmasının sanayileşmeye bağlı olduğu düşüncesini görmek mümkündür. Atatürk, sanayileşme hareketinin en büyük ulusal davalardan biri olduğuna dikkati çekerken, tarımdaki gelişmenin ancak, tarımsal sanayileşme şeklinde olabileceğini 1924 yılındaki konuşmalarında ifade etmiştir.

"Ülke ekonomisinde kalkınmak için, en büyük ulusal davalarımız arasında sanayileşmek yer almaktadır. İktisadi elemanları ülkemizde çalışma ve yaşaması için, mevcut olan büyük küçük her nevi sanayii kuracağız ve işleteceğiz. İlk önce vatan savunması olmak üzere sanayi, diğer kaynakları değerlendirmek ve en kısa yoldan, ileri ve refah Türkiye ülküsüne ulaşabilmek için bu gereklidir" (50).

(50) Yüksel Ülken, Atatürk ve Sanayileşme, İstanbul Sanayi Odası Dergisi, Sayı: 267, İstanbul 1987, s.9-10.

6.2.1. İzmir İktisat Kongresi

İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat 1923 tarihinde 1535 halk temsilcisinin katılımı ile İzmir'de yapılmıştır. İzmir İktisat Kongresi o dönemin en önemli iktisadi olayıdır. İktisat kongresinin açılışı, saat 10;00'da Atatürk'ün açılış konuşmasıyla başlamıştır. Atatürk'ün açılış konuşması, Türkiye tarihinde önemli bir dönemin başlangıcı olmuştur. Atatürk ve diğer konuşmacıların ortaya koydukları iktisadi model, Kemalist İktisadi modelin yapısının ortaya çıkması bakımından önemlidir.

Türk Tarihi gerçekçi olarak incelenirse, duraklama, gerileme ve çöküntü nedenlerinin iktisadi sorunlardan kaynaklandığı olarak anlaşılır. Kazanılmış zaferlerin ve uğranılmış başarısızlıkların tümü iktisadi durumla içiçedir (51).

Atatürk'ün ekonomi politikasının sosyal ve ekonomik kalkınma hedeflerine ulaşılmasındaki görüşleri ve yaptırdığı uygulamalara bakıldığında, Atatürk'ün en büyük önceliği yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşuna verdiği görülüyor. Uygulamaya koyduğu görüşler doğrultusunda iki ana hedefi bulunmaktadır. Bunlardan birincisi bağımsız bir cumhuriyet kurmak, ikincisi ise kurulan cumhuriyeti ekonomik kalkınmasını sağlayan görüşlerdir (52).

1923 yılında İzmir İktisat Kongresinin açılış konuşmasında Atatürk, "...Efendiler, ekonomik alanda düşünür ve konuşurken, sanılmasın ki dış sermayeye karşıyız; Hayır, bizim memleketimiz geniştir. Çok emek ve sermayeye ihtiyacımız var..." demiştir.

(51) Gündüz Ökçün, Türkiye İktisat Kongresi 1923 İzmir, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara 1972, s.244.

(52) Mustafa A. Aysan, 100. Doğum Yıldönümünde Atatürk'ün Ekonomi Politikası, İstanbul 1980, s.31.

Atatürk', o dönemlerde devletin teknokrat kadrodan yoksun olması nedeniyle liberalizmin benimsenemeyeceğini ifade etmektedir. Ve o yıllarda hem milli hem de özel sektörde de yeterli teknokrat kadro yoktu. Bundan dolayı devletin çok emek ve sermayeye ihtiyacı olduğu anlaşılmaktadır (53).

İzmir İktisat Kongresinin hazırlık çalışmalarında, "Heyeti Fazle" üyeleri ele alınacak konuları şu şekilde belirlemişlerdir.

- Türkiye'de kredi sorunu,
- Üretimin düzenlenmesi ve arttırılması,
- Gümrük sorunları,
- Vergiler,
- Ulaşım araçları.

İktisat Kongresinde, çiftçi, işçi, sanayici ve tüccar kesimlerinin temsilcileri belirledikleri ilkeleri kongreye sunmuşlardır. Misakı iktisadi denilen iktisat andını kamuoyuna bildirmişlerdir. Kongrede aşağıdaki kararlar alınmıştır.

Çiftçi Grubunun Ekonomik İlkeleri:

- Reji uygulama ve yönetiminin kaldırılması.
- Tütün vergilerinin tüketicilerden uygun bir yolla alınması.
- Tarımsal eğitimin sağlanması.
- Cehaletin giderilmesi.
- Aşarın kaldırılması.
- Herkesi kapsayan yeni bir vergi konulması.

(53) Atilla Öner, Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası Reformları ve Maliye Uygulamaları, Maliye Dergisi Atatürk Özel Sayısı, Maliye Tetkik Kurulu Yayını, Ankara 1981, s.103-104.

- Ziraat Bankası kaynaklarının başka sahada kullanılmaması.
- Çiftçi kredisi verilmesi.
- Ormancılığın geliştirilip korunması.
- Kurutulacak bataklıklardan 15 yıl vergi alınmaması.
- Hayvancılığın geliştirilmesi.
- Ağnam resminin takside bağlanması.
- Tarımda makineleşmeye gidilmesi.

Tüccar Grubunun Ekonomik İlkeleri:

- Bir Ticaret ana bankası kurulması.
- Tüccarın hükümetten alacakları bu bankaya yatırılarak pay senetleri çıkarılması.
- Hükümetin kuruluşta bankayı desteklemesi, sonra hisselerini halka devretmesi.
- Borsaların millileşerek düzene sokulması.
- Madencilikğin millileşerek düzene sokulması.
- İnşaat ve deniz taşıtı hammaddesinde vergi bağışıklıkları tanınması.
- Kabotaj hakkını Türk gemilerine tanınması.
- Tekelin kaldırılması.
- Ticaret odalarının kurulması.
- Şirketleşmenin teşvik edilmesi.
- Gümrük işlerinin kolaylaştırılması.
- İç gümrük vergilerinin kaldırılması.
- Kredi sisteminin düzenlenmesi.
- Temettü vergisinin değiştirilip, az kazanan küçük esnaf ve sanatkarı koruyan vergi düzenlenmesi yapılması.
- Lüks otomobil dışındaki taşıtlarda gümrük vergisinin indirilmesi.
- Karayolu eksikliğinin giderilmesi.
- Demiryolu yapımının hükümet programına alınması.

Sanayi Grubunun Ekonomik İlkeleri:

- Gümrüklerde korumacılığın genişletilmesi.
- Sanayinin teşviki kanunundaki vergi bağışıklıklarının genişletilerek uygulanması.
- Sanayi teşvik kanununun 25 yıl daha uzatılması.
- Bir sanayi bankası kurulması.
- Sanayi odalarının kurulması.

İşçi Grubunun Ekonomik İlkeleri:

- Milletvekili ve belediye seçimlerinde mesleki temsil sisteminin benimsenmesi.
- Çalışma süresinin sekiz saate indirilmesi.
- Tütün rejisi tekelinin kaldırılması.
- İhraç edilen hammadde ve ürünlerinin işlenmeden dışsatımının önlenmesi, satılırsa ağır vergilerle yükümlendirilmeleri.
- Sendika hakkının tanınması.
- İşçilerden temettü vergisi alınmaması, "sermaye müterakkisi" vergisi ve miras vergisi konulması.
- Tüm işyerlerinde Türk işçilerinin çalışmasının sağlanması.
- Ticaret serbest olmalı, tekellerin kaldırılması.
- Ücretlerin para olarak düzenli bir şekilde verilmesi (54).

İzmir İktisat Kongresi kararları, her grubun kendi çıkarlarına uygun ise de bir bütün olarak iktisadi kalkınma ve gelişmeye yöneliktir.

(54) Gündüz Ökçün, a.g.e., s.131-135.

Cumhuriyet'in kalkınma yolunda izleyeceği ekonomik siyasetin, özel girişimcilere dayandırılması kuralı kabul edilmiş, devlete bu alanda etkili bir görev verilmemiştir. Devletin görevi özel girişimin, yetmediği ya da bittiği yerden başlamasıdır. Bu da liberal bir ekonomik siyasetin uygulanması demektir.

İzmir İktisat Kongresinde esinlenen genç Cumhuriyet'in izleyeceği iktisat politikasının adı Milli İktisattır. Kendisi devletçilik görünümündeki liberal politikadır; amacı kişilerin zenginleşmesi ile memleketi kalkındırmak, yabancı girişimcinin yerine yerli girişimciyi koymaktır. İktisat Kongresi'nin koyduğu kural, devletin ancak özel sermayenin yetmediği büyük işletmeleri kurmak için yatırım yapmasıdır. Yani koyu bir liberalizmin özü olan "ferdin yapamadığını devlet yapar" kuralıdır (55).

Ekonomik kalkınma yolunda aşırı bir liberal görüşün konduğu İzmir İktisat Kongresi yanında, 1924 Anayasası da bir liberal görüntüde idi. Sömürgecilik ve kapitalizme karşı bir girişim olan Bağımsızlık Savaşı'nın gerekli kıldığı iktisadi savaş ile bu liberal siyaset ve Anayasa bir çelişki göstermektedir.

O güne kadar Türkiye, tam bir sömürgeydi. İktisaden uydu bir ülke idi. Gelişmemiştir, harap ve perişandı. Tarımı ilkel, sanayisi olmayan, deniz ulaştırma vasıtalarından yoksun, kara ulaştırma vasıtaları yetersiz, yolsuz, ışıksız, sermayesizdi. Hiçbir sermaye birikimi olmayan, fakat bütünüyle yapıma gereksinme gösteren bir ülkeydi. Ama öyle bir yapı sistemi ki onu, ulusal savaşın konusu olan ve bizzat Gazi'nin defalarla belirttiği gibi, hem sömürgeciliğin tutsaklığından, hem de kapitalizmin denetiminden kurtarsın, Dünya ulusları içinde siyaseten ve iktisaden hür ve eşit bir ülke durumuna getirsin. Ülkedeki eşraflık, derebeylik, ağalık, şeyhlik, faizcilik, toprak

(55) İsmail Cem, Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi, İstanbul 1970, s.211.

köleliği, iş sefaleti gibi yüz kızartıcı müesseseler hızla ve kökünden ortadan kaldırılınsın. Aynı zamanda hem kuzeydeki ihtilale hem batıdaki sosyal çatışmalara, sınıf kavgalarına yol açan toplumsal farklılaşmalar da ulusal yapıda belirmesin.

Halbuki 1924 Anayasasının yapı ve fasılları klasik batı demokrasisinin normal örgüt ve ilkelerini Türk yapısına aktaran bütünüyle liberal bir sistemi getiriyordu. Bu kanun hiçbir devrim-evrim vaadetmiyordu. Ulusal yapıya kaldırıcı, örgütlendirici ya da kalkınmayı hızlandırıcı ilkeler ve organlar getirmiyordu. Türkiye'nin yarı sömürgelik devrenin geriliğinden ve güçsüzlüğünden kurtulabilmesi için, Anayasa yapısında hiç bir itici güç yoktu (56).

6.2.2. Ekonomik Kalkınma Sonuçları

Yeni kurulan Genç Türkiye Cumhuriyeti, Kurtuluş Savaşı sonrası yalnız harap ve yıkılmış bir ülke, geri kalmış bir tarım ve ilkel bir sanayi yapısını miras almakla birlikte, Osmanlı Devleti'nin son yıllarda uygulamaya çalıştığı İktisadi Politikasını da devir olarak almıştır.

Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin, ekonomik kalkınmada doğru teşhis koyması gerekiyordu. Kurtuluş Savaşı'nı Batı Toplumuna karşı bağımsızlığını sağlamak için vermisti. Fakat, bağımsızlığın sonunda ulaşmak istediği hedef, Batılı devletler gibi bir devlet olmaktı. Batılı bir devlet olabilmek için, ekonomik kalkınmasının dönemin iktisadi politikalarını sınıfsal yapısıyla tutarlı olması zorundaydı.

Türkiye Cumhuriyeti'nin bütün alanlardaki ekonomik kalkınma sonuçlarını aşağıda inceleyeceğiz.

(56) Şevket Süreyya Aydemir, a.g.e., s.183.

6.2.2.1. Tarım Alanında

Ulusal ekonominin kurulması bir amaç haline geldiğinde ve genç Türk Cumhuriyeti bağımsız bir ekonomi siyasetine kavuştuğunda, devlet ve ulusun tüm dikkati tarımsal alana çevirilmiştir. Tarımsal alan ile birlikte ulaştırma ve sanayi alanları da o zamanda önemini belli etmişti. Fakat, o günün ekonomik politikası en fazla önemi tarım alanına veriyordu. Tarım, o devrin ulusal ekonominin kuruluşunda hareket noktası gibiydi. Devlet ülke tarımını geliştirmek için bir çok sorunların üzerinde önemle duruyordu. Devletin tarıma ilgisi, ekonomik politikası içinde belli başlı yer alışı, 1928 yılına kadar süregelmıştır. 1928 yılından sonra tarım güncel bir sorun olmaktan çıkmıştır (57).

Tarım alanında 1928'den sonra yeni atılımlar yapılmamıştır. Fakat 17 Şubat 1925'te yıllardan beri tarım kesiminin baş sorunu olan Aşar Vergisi kaldırılmıştır. Tarımsal alanda yönetim ve eğitim çabaları küçük çapta görülmüştür. Toprak mülkiyetindeki feodal yapı giderilememiş, tarım kesimi az gelişmişliğin belirgin özelliği olan içsel bağımlılıktan kendisini alıkoyamamıştır.

Güncel sorun olduğu dönemden 1932 yıllarına dek devletin tarım kesimine teknik yenilik ve düzenleme amacına yönelik gayret ve çabaları olumlu sonuç vermemiştir. Bunun nedeni ise, tarım alanlarının dağınık olmasından kaynaklanır. Bu yıllarda ulusal iktisadın gerekli kıldığı tarım sorunlarına dokunulamamıştır. Tarımda Osmanlı Devleti'ni kaldırıp yeni Türkiye tarımını kuramamıştır.

Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş yıllarına ait tarımsal durumu gösteren kesin ve inanılır rakamlar bulunmamaktadır. 1927 yılı nüfus sayımına göre 13.649.000 olan toplam nüfusun % 82.2'si

(57) Şevket Raşit Hatipoğlu, Türkiye'de Zirai Buhran, Ankara 1936, s.14.

kırsal kesimde yaşıyordu. 1927 tarım sayımına göre de 1.751.239 köylü ailesi sayılmış, ailelerin ortalama 5 nüfustan olduğu görülmüştür. O yıllarda tahminlere göre ekilebilir arazi ülke alanının % 32'sidir. Ancak bu yıllarda fiilen ekilen toprak bütün ülke toprağının % 4.86'sını kapsamaktadır. Ormanlar ülke yüzölçümünün % 18'sini, meralar % 36'sını, kullanılmayan arazi % 13'ünü, göller ve bataklıklar % 1'ini kapsar.

Tablo 6.2. 1927 Tarım Sayımına Göre Alan Miktarı ve Kullanım Durumu (58).

Alan	Miktar (dönüm)	Oranı (%)
Ekilebilir	231.500.000	32
Ormanlar	130.487.000	18
Meralar	269.409.000	36
Kullanılmayan	102.234.000	13
Göller-Bataklıklar	13.629.000	1

1927 tarım sayımına göre, ekili alan 43.637.727 dönümdür. Ürünler üç gruba ayrılarak, Tablo 6.3'te verilmiştir.

Tablo 6.3. 1927 Tarım Sayımına Göre Ekili Alanların Ürünlere Göre Oranı (59).

Ürün	Ekili Alan (dönüm)	Oranı (%)
Tahıl	39.093.220	89.5
Baklagil	1.740.403	3.9
Sınavi bitki	2.804.104	6.6

(58) Şevket Süreyya Aydemir, Cihan İktisadiyatında Türkiye, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, Ankara 1931, s.12.

(59) Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, a.g.e., s.86.

Tablo 6.4. Sınai Bitkilerin Bölgelere Göre Ekiliş Oranı (60).

Bölgeler	Oran (%)
Akdeniz	21.8
Ege	9.5
Trakya	7.2

Tablo 6.5. Ürünlerin Üretim Değeri Olarak Dağılımı (61).

Ürün	Üretim Değeri (Milyon TL.)	Genel Değerin İçindeki (%)
Tahıl	234.509	69.90
Baklagil	100.639	3.14
Sınai bitki	91.785	27.26

1927 sayımına göre Türkiye'de traktör, çayır makinası, harman makinası vb. olarak toplam 15.711 makina vardır. Devlet makinelaşmanın yayılması için, o günün şartları altında yüksek bir teşvik sayılabilecek "mevaddı müşteile rüsumu tazminatı" vermiştir. En çok tarımsal makinanın bulunduğu bölge Ankara ve civarındır. Makinalaşma ilk yıllarında ülkede akım olmuştur. Bu gelişme ülke yararına bir fayda sağlamamıştır (62).

1923-1925 yılları arasında baş gösteren iç ve dış mal açığı nedeni ile tarımsal ürünlerin fiyatlarında sürekli artışlar olmuştur. Ancak tarımsal ürün fiyatındaki bu artış 1925 yılına kadar sürmüş, sonra fiyatlar yeniden düşmeye başlamıştır.

(60) Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, a.g.e., s.86.

(61) Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, a.g.e., s.87.

(62) İlhan Tekeli, Selim İlkin, 1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara 1983, s.39.

1929 yılında patlak veren Dünya İktisadi Krizi tarımsal bir yapıya sahip olan Türkiye’de de yıkıcı etkisini göstermiştir. Ürünlerini satamayan kırsal nüfus, başdöndürücü fiyat düşmeleri yüzünden çok kötü duruma düşmüşlerdir. Bu durum tarımsal sermayenin ortadan kalkmasına neden olmuştur.

6.2.2.2. Sanayi Alanında

Osmanlı Devleti’nden yetersiz bir sanayi yapısı devralan genç Cumhuriyet kalkınma ve sanayileşme yolunda liberal bir ekonomi izledi. Fakat bu dönemde alınan sonuçlar beklenen ölçüde başarılı değildi.

Genç Türkiye Cumhuriyeti, sanayi alt-yapısından yoksunluğu ile beraber yeterli sermaye, kalifiye işçi ve girişimci yokluğu ile Lozan’ da imzalanan Ticaret Antlaşması gereğince, sanayileşmenin baş ögesi olan koruyucu bir gümrük politikasının ancak 1929’da uygulanmaya konulması gereği Cumhuriyet yönetiminin sanayileşme çabalarını zaman aşımına uğratmıştır. Sanayileşme alanında, İzmir İktisat Kongresi’nce hedeflenen ekonomi politika ve anayasanın liberal yapısından kaynaklanan görev özel girişime düşüyordu. Sanayi kurmak ve geliştirmek, özel girişimcileri bu yolda özendirmek, teşvik etmek ve korumak için bir takım yönetsel ve mali önlemler gibi kolaylıklar da Devlet tarafından sağlanıyordu.

Ulusal sanayinin yaratılmasını zorunlu gören Cumhuriyet yönetimi 1924 tarihinde değiştirdiği ve gözlenen sonuçları yetersiz olan 1913 tarihli Teşviki Sanayi Kanununu günün gereklerine uygun olarak 28 Mayıs 1927’de bir kanunla değiştirmiştir. Bu kanunun amacı özel sermayenin, vergi ve gümrük kolaylıkları ile kredi olanaklarının çoğaltılmasıdır. Teşviki Sanayi Kanunu’na göre;

- 1- Belediye sınırları içinde kurulacak sanayi kuruluşları için gerekli arazilerin bedeli 10 yıl

takside bağlanacak.

- 2- Belediye sınırları dışında kalan alanlarda kurulacak sanayi kuruluşları için gerekli arazi bedelsiz verilecek.
- 3- Vergi bağışıklıkları tanınacak.
- 4- Şirket hisse senetleri ve borç senetleri damga resmi dışında tutulacak.
- 5- Ülke içerisinde bulunmayan yapı gerekleri, ilkel maddeler, yardımcı maddeler, makina, araç ve gereçler gümrük ve giriş resimlerinde bağışık olacaktır.
- 6- Ulaştırma fiyatlarında % 30 indirimli ya da izinli tarife uygulanacak.
- 7- Yapılarına değerlerinin % 10'u oranında prim verilecek.
- 8- Tuz, ispiro ve patlayıcı maddeler gibi, devlet tekel maddeleri ucuza sağlanacak.

Tevhiki Sanayi Kanunun getirdiği bütün istisnalara rağmen, yine kanunun koyduğu yerli malı kullanma zorunluluğu ile tamamlanıyordu. Yani bu kanundan yararlanan teşebbüsler; ihtiyacı olan mallardan ülke içinde yeterli miktarda üretilip de benzerlerinin gördüğü işleri görebileceği bilimsel olarak saptanmış olanlar, dışalım yolu ile gelen mallardan en çok % 10 oranında pahalı da olsa dışalı mallarına tercihen kullanma zorunluluğu bulunuyordu.

Devlet, son kararlar gümrük ve gider resimlerinden bağışık olarak ülkeye getirilen yatırım malları ile çalışmaya geçecek sanayi kuruluşlara, ülke içi fiyatları dünya fiyatlarının % 10 oranı üzerinde olsa bile, ulusal bir pazar oluşturmıştır.

1924 yılında çıkarılan bir kanunla, bedelleri Devlet bütçesinden ödenen her türlü giysilerin yerli mallar olması zorunluluğu getirilmiştir. Bu yol, özellikle ülkede dokuma sanayinin gelişmesinde etken olmuştur.

Genç Türkiye Cumhuriyeti, gümrük bağımsızlığını kazandığı Lozan'da, andlaşma gereğince, andlaşmanın yürürlük tarihinden itibaren 5 yıl süre ile 1916 tarihli Gümrük Vergisi oranını uygulamak zorunda kalmıştır. Bu nedenden dolayı 1929 yılına kadar Türk Devleti kendine özgü bir gümrük politikası ve oranı uygulamaktan yoksun bulunuyordu. Doğal sonuç olarak bu, yabancı ülke mallarına, özellikle sanayi ürünlerine ülke içerisinde geniş bir alan sağlıyordu. Henüz filizlenmeye çalışan Türk Sanayi'nin gelişmesi engel olunuyordu.

6 Ağustos 1929 tarihinde son bulan Gümrük Vergisi oranı uygulaması andlaşması, Türk Devlet'inin gümrük bağımsızlığına ve sanayileşmenin aktif etkenine sahip oluyordu. 1929 tarihli gümrük uygulaması, ülkenin tarımsal üretimini ve sanayini koruyucu hükümler içeriyordu.

1927 Sanayi Sayımında Türkiye'deki işletme sayısı 65.245'tir. Bunun % 43.59'u tarım, evcil hayvanlar, balık ve av ürünleri sanayisinde yoğunlaşmıştır. % 22.61' ise maden sanayi, maden işletme ve makina onarımı ve imalatı grubudur. Bu işletmelerde çalışan sayısı 256.855'tir. Çalışanların % 43.01'i tarım sanayi sektöründe, % 18.70'i dokuma sanayiinde çalışmaktadır. İşletmelerin % 35.74'ü tek kişilik, % 35.76'sı ise 2 ve 3 kişilik işletmelerdir. 100'den fazla çalışanın bulunduğu kuruluşların % 96'sı dokuma sanayiindedir.

Dinamik güç bakımından da Türk Sanayisinin bir aşama yapmadığı organik enerjiye dayandığı görülmektedir. 65.245 kuruluştan yalnız 2.822'sinde motor vardır. Başka bir deyişle sanayi işletmelerinin % 95.68'inin çevirici güç kullanmadığı görülmektedir. Sanayi alanında üretimin çeşitlenmesi bakımından da bu durum ilkel bir görünümüdür.

1927 yılında kullanılan hammaddenin % 66'sını tarım sanayisinde, % 17'si dokuma sanayiinde kullanıldığı görülmektedir.

Kullanılan hammaddenin % 12.62'si yabancı ülkelerden ithal edilmiştir. Toplam sanayi üretiminin % 65'i tarım sektörü, % 18'i dokuma sanayi sektör tarafından yaratılmıştır.

1927 Sanayi Sayımı sonuçlarına göre, Türkiye'de genellikle küçük işletmelerin ve özellikle tarımsal ürünleri işleyen tarım sektörünün önem kazandığı açıkça ortaya çıkmaktadır (63).

Tablo 6.6. 1927 Yılına Ait Sanayi Sayımı Sonuçları (64).

Sektörler	İş yeri sayısı		(Adet) Toplama göre %	Çalışmalar sayısı (Bin)	Üretim değeri Milyon TL.	%
	Toplam	Büyük				
Tarım ürünleri (Gıda)	28.439	834	2,9	110,5	281,6	65,08
Maden çıkarma	556	152	2,7	18,9	12,4	2,80
Dokuma	9.353	435	4,7	48,0	76,6	17,55
Tahta	7.896	210	2,7	24,3	15,2	3,58
Kâğıt	348	69	19,8	2,8	4,2	1,00
Maden işleme	14.752	146	1,0	33,9	14,4	3,30
Taş - toprak	2.877	125	4,3	12,3	3,8	1,00
Kimya	697	54	7,7	3,1	17,2	4,00
Diğer	327	56	17,1	3,1	7,3	1,69
Toplam	65.245	2.081	3,2	256,9	432,7	100,00

Sanayi sektörünün G.S.M.H. içindeki payını gösteren gerçekçi istatistikler bulunmamaktadır. 1936 yılında sanayi ve el sanatlarının bir bütün olarak milli gelir içindeki payları şu şekildedir:

Tablo 6.7. Sanayinin G.S.M.H. Payı (65).

Yıllar	Sanayi ve El Sanatları/Milli Gelir Oranı (%)
1927	14
1933	15.6
1934	16
1935	19

(63) Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, a.g.e., s.151.

(64) Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Kalkınan Türkiye 1923-1968, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1969, s.56.

(65) Erol Manisalı, Gelişme Ekonomisi, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, İstanbul 1978, s.223.

Tablo 6.8. 1923 - 1933 yıllarına ait bazı sanayi dallarının üretim ve dışalım durumları (66).

(Ton olarak)

Yıllar	Çimento Sanayi		Şeker Sanayi		Yönlü Dokuma Sanayi	
	Üretim	Dışalım	Üretim	Dışalım	Üretim	Dışalım
1923	-----	5.071	-----	47.700	400	1.242
1924	-----	7.622	-----	52.700	560	1.710
1925	-----	29.765	-----	67.700	600	1.284
1926	-----	55.440	573	63.000	760	2.422
1927	41.427	56.175	5.162	61.500	990	1.840
1928	62.500	52.625	4.280	63.000	1.224	1.680
1929	72.800	72.805	7.944	68.600	1.695	1.840
1930	105.100	60.076	13.074	63.300	2.280	1.080
1931	104.500	30.796	22.649	44.350	2.680	916
1932	129.170	2.313	27.307	29.350	2.680	455
1933	145.000	1.519	65.086	17.350	2.700	520

Kurtuluş Savaşından sonra ekonomi genelde küçük işletmelerin hakimiyeti altındaydı. Bu gelişme süresi içinde 1923-1926 yılları arasında en ilginç gelişme anonim şirketlerin kuruluşundaki artış olmuştur. 1926 yılında kurulan anonim şirketler hem sayı hem de sermaye yönünden en yüksek düzeye ulaşmıştır. Türkiye'deki anonim şirketleşme hareketinin bankacılık alanında daha fazla olduğu görülmektedir. Bu yıllarda kurulan 201 Türk Anonim Şirketin % 15.42'sini oluşturan 31 şirket bankacılık alanındadır. % 14.43'ü oluşturan 24 şirket ticaret ile % 10.95'i olan 22 şirkette gıda sanayi ileve %9.95'i oluşturan 20 şirket madencilik alanında uğraşmaktadır (67).

(66) Erol Manisalı, a.g.e., s.216-217.

(67) İlhan Tekeli, Selim İlkin, a.g.e., s.41.

6.2.2.3. Ulaştırma Alanında

1923-1932 yılları arasındaki ulaşım sektöründeki gelişmeler şu şekilde açıklanabilir. Türkiye Cumhuriyeti ulaşım alanına gereken önemi vermiştir. Osmanlı Devletinden ve yabancı şirketlerden 4.018 km.'lik demiryolu devralındı. Bu dönemde 2.213 km.'lik yeni demiryolu yapıldı. Devletleştirilen demiryollarının % 12.7'si İngiliz, % 19.8'si Fransız, % 67.5'i ise Alman şirketlerine aittir.

Tablo 6.9. Demiryolu Uzunluğu (68).

Yıl	Uzunluk (km)
1923	1.427
1930	5.196

Bu dönemlerde ulaşım sektöründeki gelişmeler, oldukça güç şartlara rağmen büyük bir başarı kazanmıştır.

"Memlekette her vasıta ile bir karış fazla şimendifer vücuda getirmek, fakat vaziyet her ne olursa olsun bir gün geri kalmamak düsturu milletin hakiki inancına tamamen uygundur". Başvekil İsmet Paşa 30 Ağustos 1930 yılında Sivas'ta demiryolu açılışında söylediği bu sözlerle demiryolu sektörüne verilen önemi belirtmektedir (69). Demiryolu ulaşım sektörünün ülke ekonomisinin kalkınmasında önemli bir yeri vardır. O devrin siyasi mekanizması demiryolunun önemini bilerek ilk etapta demiryollarını devletleştirme yoluna gitmiştir.

(68) Memduh Yaşa, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi, İstanbul 1980, s.273.

(69) Bilsay Kuruç, Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi, İstanbul 1987, s.21.

Yıllara göre km olarak karayollarındaki gelişmeler aşağıda Tablo 6.10.'da gösterilmiştir.

Tablo 6.10. Karayolları Uzunluğu (70).

Yıl	Uzunluk (km)
1923	18.335
1927	22.053
1929	23.670
1930	29.636
1931	34.312

Ülkenin deniz ulaşımının gereksinmesini karşılayacak ulusal bir ticaret filosunun kurulmasını amaçlayan ve kabotaj hakkını yalnızca Türk sancağını taşıyan gemilere tanıyan Kabotaj Kanunu 19 Nisan 1926 tarihinde kabul edilmiş ve yürürlüğe konmuştur. Deniz ulaşımında Türk gemilerinin kullanılmasına çaba gösterilmiş, yetersiz olan deniz filosunun yeterli sayıya ulaşması için hükümetçe armatörlere parasal ve mali yardımlarda bulunulmuş, izin ve ayrıcalıklar tanınmıştır.

6.2.2.4. Dış Ticaret Alanında

1923- 1932 yılları arasında, özellikle 1929'a kadar olan sürede gümrük egemenliğinin bulunmamasından kendimize özgü bir gümrük politikası ve uygulaması olmadığı yılların başlarında dış ticaret alanında önemli adımlar atılmıştır. Dış ticarete 1927 yılı dışında 1929'a kadar dışalımında yükselmeler olmuştur. 1930 ve onu izleyen yıllarda dışalımında gerilemeler görülmüştür.

(70) Memduh Yaşa, a.g.e., s.273.

Dışsatımda ise 1926 yılına kadar hızlı bir gelişme görülmüştür. 1927'den sonra 1928 yılı dışında dönem sonuna kadar gerileme saptanmıştır.

Liberal bir ekonomi politikasının izlendiği 1923-1933 yıllarını içeren dışalım ve dışsatım Tablo 6.11.'de gösterilmiştir.

Tablo 6.11. 1923-1932 Arasında Dış Ticaret (71). (Milyon TL)

Yıllar	Dışsatım	Dışalım	Dış Tic. Farkı	Dış Ticaret Hacmi
1923	84.651	144.789	- 60.138	229.440
1924	158.868	193.611	- 34.743	352.479
1925	192.428	241.619	- 49.191	434.843
1926	186.423	234.700	- 48.277	421.123
1927	158.421	211.398	- 52.977	369.819
1928	173.537	223.532	- 49.955	397.069
1929	155.200	256.300	-101.100	411.500
1930	151.400	147.500	3.900	298.900
1931	127.900	126.600	1.300	254.500
1932	101.300	86.000	15.300	187.300

1923 yılında 1929 yılına kadar sürekli olan dış ticaret açığı, ilk kez 1930 yılından, dışalımın daralmasından dolayı olumlu yanıt vermiş ve dönem sonuna kadar da olumluluğunu korumuştur. 1929'da patlak veren Dünya İktisat Krizinin Türk ekonomisi üzerinde olumsuz sonuçları olmuştur. O dönemlerde, bilindiği gibi, sermaye yetersizdi. Varolan sermayede Dünya Krizi yüzünden etkisiz duruma düşmüştür. Dışalım ve dışsatımımızın 1929'dan sonra gerilemesinin nedeni ise Dünya İktisat Krizi'nin yarattığı olumsuz koşullardır.

Türkiye'nin o yıllarda dış ticaretini yoğunlaştırdığı ülke İtalya'dır. İkinci ve üçüncü sırada Almanya ve İngiltere gelir. Daha sonra Almanya ilk sıraya yerleşecektir.

(71) Ticaret Bakanlığı, 50.Yıl, Ankara 1974, s.48.

6.2.2.5. Para-Banka ve Devlet Bütçesi Alanında

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devlet'inden 30 Mart 1916-1919 yılları arasında yedi tip şeklinde piyasaya sürülmüş 161.018.663 liradan, çeşitli zamanlarda ödenen 2.270.100 lira dışında kalan ve bütünüyle karşılıksız duruma düşen 158.748.563 liradan oluşan bir altın para sistemi devralmıştır. 1924 yılının başlarında devletin parasının değeri, hemen tüm yabancı ülkelerle işlemlerde ölçü olarak kullanılan İngiliz Sterlini cinsinden 1 İngiliz Sterlini 816.75 kurustu (72).

Osmanlı Devleti'nden karşılığı olmayan bir para sistemi devralan Cumhuriyet yönetimi, bu olay karşısında ve kağıt paraya sarsılan güveni kurmak düşüncesiyle, yeniden kağıt para çıkarmama yolunu seçti. 1924-1929 yıllarında para sistemini yönlendirecek herhangi bir kuruluş bulunmamaktadır. Para sorunları ülke gereksinimine göre ayarlayacak bir mekanizma yoktu. Devletin para işlerine karışmaması, paraya halkın güvenini sağlamasına karşın dolaşım hacminin durağan olması, esnek olmaması piyasanın sıkışmasına, parasal yönden ulusal ekonominin gelişmesine engel teşkil etmektedir.

1929 yılında özellikle paranın dış değeri, dış ödeme yüklerinin artan dışalım, devlet alımları ve Düyun-u Umumiye borç senetlerinin ilk ödemeleri nedeni ile büyük düşmeler göstermiştir. O yılda kambiyo krizine karşın önlem olarak 16 Mayıs 1929'da Menkul Kıymetler ve Borsalar Kanunu çıkarılmıştır.

Kambiyo krizinin sürmesine karşın 25 Şubat 1930'da Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun çıkarılmıştır. Bu kanunla devletin döviz gereksinimlerinin karşılanması ve

(72) Aziz Köklü, Türkiye'de Para Meseleleri "1914-1946 devresinde para siyasetimiz ve kıymeti", Ankara 1947, s.27-31.

devletin kambiyo piyasasında etkili bir rol oynaması sağlanmıştır.

Devletin para piyasasını düzenlemek, hazine işlerini görmek, hükümetle birlikte çalışarak para istikrarını sağlayacak önlemleri almak ve iskonta oranlarını saptamak görevleri ile sorumlu tutulacak bir Merkez Bankası 1930'da kurulmuştur.

Atatürk'ünde kurucuları içinde bulunduğu İş Bankası 26 Ağustos 1924 tarihinde 1.000.000 lira sermaye ile kurulmuş bir özel kesim kuruluşudur. Banka devletin geniş desteğini sağlamıştır.

Önemli gelişmelerden biri olarak 19 Nisan 1925'te Türk Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuştur. Banka, hem Osmanlı Devlet'inden devredilen devlet girişimlerini geçici olarak yönetmek, hem de yenilerini kurmakla yükümlüdür. 3 Temmuz 1932'de elindeki fabrikaları Devlet Sanayi Ofisi adını taşıyan yeni bir kuruluşa devrederek, Sanayi ve Maadin Bankası kapatılır.

1924 yılında Ziraat Bankası, 1926 yılında da Emlak ve Eytam Bankası kurulmuştur.

Tablo 6.12. Ziraat Bankası Sermayesi (73).
(TL Olarak)

Yıllar	Miktar	Beş Yıllık Çoğalma
1919	13.213. 496	1.678.769
1924	17.942.811	4.729.315
1929	24.244.900	6.302.089

(73) M. Akif Dural, Atatürk Devrinde İktisadi Yapılaşma ve Celal Bayar, Ankara 1987, s.65.

Atatürk döneminde milli bankalardaki gelişme Tablo 6.13'de görülmektedir.

Tablo 6.13. Milli Bankaların Gelişimi (74).

Adı	Sermayesi (Lira)
Adapazarı Emniyet Bankası	400.000
Adapazarı Türk Ticaret Bankası	1.200.000
Afyonkarahisar Terakki Servet Bankası	20.000
Akhisar Tütüncüler Bankası	1.000.000
Aksaray Halk İktisat Bankası	100.000
Akseki Ticaret Bankası	500.000
Akşehir Bankası	1.000.000
Bor Esnaf Bankası	50.000
Bor Zürra Bankası	100.000
Denizli İktisat Bankası	250.000
Diyarbakır Bankası	75.000
Elaziz İktisat Bankası	100.000
Emvali Gayri Menkul İkrizat Bankası	60.000
Ermenek Ahali Bankası	100.000
Eskişehir Bankası	500.000
İstanbul Bankası	44.000
İstanbul Esnaf Bankası	100.000
İzmir Esnaf ve Ahali Bankası	1.000.000
Karadeniz Bankası	50.000
Karaman Çiftçi Bankası	150.000
Karaman Milli Bankası	100.000
Konya Türk Ticaret Bankası	500.000
Kastomonu Bankası	50.000
Kayseri Milli İktisat Bankası	80.000
Kırşehir Ticaret Bankası	50.000
Kocaeli Halk Bankası	100.000
Konya Ahali Bankası	200.000

Konya İktisadi Milli Bankası	150.000
Lüleburgaz Birlik Ticaret Bankası	40.000
Manisa Bağcılar Bankası	300.000
Mersin Ticaret Bankası	100.000
Milli Aydın Bankası	100.000
Nevşehir Bankası	100.000
Niğde Çiftçi Bankası	100.000
Şarki Karaağaç Bankası	100.000
Trabzon Bankası	50.000
Ürgüp Zürra ve Tüccar Bankası	30.000
Üsküdar Bankası	100.000

Genç Türk Cumhuriyet'inin 120.000.000 lira civarında olan ilk bütçesi 1 Mart 1926'da uygulamaya konulmuştur. Devletin 1923-1932 yılları arasında uygulanan bütçe politikasının ana amacı denk bütçe oluşturmastır. Bu yılların ekonomik politikasını yönlendiren siyasi kadrolar denk bütçeyi sağlamak için büyük bir titizlik ve gayret göstermişlerdir.

Tablo 6.14. 1923-1932 Arası Devlet Bütçesi (75).

Yıllar	Gelirler	Giderler (BİN TL)
1923	93.637	144.023
1924	129.214	188.193
1925	191.308	281.423
1926	190.158	233.770
1927	194.580	233.231
1928	207.173	242.982
1929	220.546	195.555
1930	222.732	185.615
1931	186.705	186.582
1932	169.354	169.146

(75) M. Akif Dural, a.g.e., s.66-67.

6.2.2.6. Devlet Faaliyetlerini Yönlendirici Yeni Kurumlar

Devlet 1923-1932 yılları arasında, İzmir İktisat Kongresinde alınan kararlara uygun olarak liberal bir ekonomi politikası izlediği dönemde, ekonomik yaşamda pek az sorumluluk yüklenmiştir. Devlet, kıt olanaklarını daha çok bazı alt yapı tesislerinin kurulmasına ve yabancı sermaye elinde bulunan toplumun ortak ihtiyaçlarının giderilmesinde kullanılan tesis ve tekellerin satın alınmasında ve devletleştirilmesine ayırmıştır (76). Devlet bu yıllar arasında ekonomik politikalarını yönlendirmek için gerekli kurumsallaşma yönünde önemli adımlar atmıştır.

1- Ticaret ve Sanayi Odaları: Ticaret ve Sanayi Odaları genellikle ticaret grubu hakim olmakta ve onların çıkarlarını temsil etmektedir. Bu yöndeki örgütlenmenin ilk adımı 22 Nisan 1925'te T.B.M.M.'nin 12 maddelik Ticaret ve Sanayi Odası Kanunu'nun kabul edilmesiyle kuruldu. Odalar iş çevrelerinin sorunlarını politik karar organlarına götürebilecekler ve çözüme ulaştıracaklardır. 1927 yılında İzmir ve İstanbul bölgeleesindeki sanayiciler ve tüccarlar arasında çıkar tartışmaları ortaya çıkmış, bu yüzden de bu bölgelere ayrı ayrı sanayi odaları kurulmuştur.

2- İstatistik Umum Müdürlüğü: Devletinin uygulayacağı iktisadi politikaların geliştirilebilmesi için, en önemlisi, ülkenin ekonomik yapısı ile ilgili gerçek bilgilere sahip olmasıdır. Türkiye'nin ekonomik yapısı hakkındaki bilgiler genelde dış ticaret ilişkilerine aitti. Ülkenin ihracat ve ithalatı biliniyordu, fakat ülkenin nüfusu hakkında bilgi yoktu. 1926 yılında Başbakanlığa bağlı İstatistik Genel Müdürlüğü kurularak ilk adım atılmış oldu. 2 Haziran 1926'da nüfus sayımı kanunu, 2 Haziran 1927'de Türkiye'de nüfus, sanayi ve tarım sayımları yapılmıştır. Böylece ülkenin üretim yapısı hakkında ilk gerçekçi bilgiler elde edilmiştir.

(76) Cahit Talas, a.g.e., s.347.

3- Yüksek İktisat Meclisi: 1923-1932 yıllarında devletin ekonomik hayata ilgisiz olduğu söylenemez. Devlet, dış ticaret tikanıklarından ve para değerinin korunması gibi nedenlerden önce, bir ekonomik danışma niteliğinde olan "Yüksek İktisat Meclisi" 25 Haziran 1927'de kurulmuştur. Yüksek İktisat Meclisi'nin görevleri şöyle açıklanabilir:

- a- Ülkenin ekonomik politikası ile ilgilenmek üzere hükümetçe düzenlenecek yasa ve tüzükler ile hükümetten gönderilecek ekonomik konular hakkında görüşler sunmaktır.
- b- İktisat ile ilgili yasa ve tüzüklerin ülke gereksinimine uygunluk derecesi ve bunlar arasındaki uyum ve düzeni irdelemek ve gerekli gördüğü düzeltme tekliflerini gerekçeli olarak hükümete sunmaktır.
- c- Ekonomik gereksinmelerimize gerekli kıldığı mal ve sistemler hakkında inceleme ve araştırmalarda bulunmak.
- d- Genel iktisat akımlarını izlemek, ülke ekonomisine etki ve ilgi derecelerini irdelemek ve bu konudaki çalışmaların sonuçlarını hükümete sunmaktır.

6.2.2.7. 1923-1932 Döneminin İktisat Politikalarını Etkileyen Siyasi Etkenler

Cumhuriyet'in ilk on yılı bir çok iç ve dış siyasi olaylarla geçmiştir. Bu yılların zor yıllar olduğunu Başvekil İsmet Paşa tarafından 1930 yılında şu şekilde açıklanmıştır:

- 1923 yılında, barış imzası, Cumhuriyet ilanı, hanedan teşkilatı İstanbul'da duruyor. Cumhuriyet ve hanedan hangisi birbirini yok edecek belli değil. Lozan Antlaşması onaylanmamış.

- 1924 yılında, sonbaharda Lozan Antlaşması yapılıyor. Hanedan memleketten çıkarılmış. Din ve devlet işleri ayrılmış. İcraatın tepkisi ne olacak belli değil. Yunanlılarla uzlaşmazlık. Musul meselesi. İtalya ile yanlış anlaşmalar. Dış borçlar halledilmemiş. Suriye sınırı halolunmamış. Anadolu demiryolu hattına el koymuşuz.

- 1925 yılında, Şeyh Sait Ayaklanması. Bütün dış sorunlarımız duruyor. İstiklal mahkemeleri kurulmuştur.

- 1926 yılında, Bütün sorunlar doruk noktaya ulaşmıştır.

- 1927 yılında, Musul sorunu halolunmuş. İtalyalarla ilişkilerimiz düzelmiş.

- 1928 yılında, borçlar ve Anadolu hattı meseleleri halolunmuştur (77).

Bu dönemde her alanda ortaya konulan zorluklar; iç ve dış siyasi sorunlar, bu dönemin başlarında iktisadi politikaların önemini azaltmıştır. Ekonomiyi belirli bir zemine yerleştirmek için hazırlanan düşünceler 1920 yılında belirmiştir. Beliren bu düşünceler modern bir ticaret, mali sermaye ve sınai mülkiyet gibi alanları kapsıyordu. Ulaşılması düşünülen bu anlayışlara eski iktisat politikaları ile varılamayacağı bir gerçektir.

Devlet, bu dönem içinde her alandastandartlaşmanın getirilmesine çalışmıştır. Eğitim ve öğretimde bütünleşme, ölçü ve ayarların tek bir sisteme bağlanması, İstatistik Umum Müdürlüğü'nün kurulması, Medeni Kanun, İhale Kanunu, vb. bu gelişmeler bu dönem içinde gerçekleştirilmiştir. Bu gelişmelerden dolayı sağlanan veriler, gelecek ekonomik politikalar için sağlıklı plan ve programlar yapılmasına yardımcı olmuştur.

(77) Bilsay Kuruç, a.g.e., s.11-12.

6.3. 1933-1939 Dönemi

Türkiye Cumhuriyeti bu döneme gelene kadar iç ve dışta önemli sorunlarını çözmüş bulunmaktaydı. Bu dönem içinde de genellikle siyasi, sosyal sorunlar ile güvenlik sorunlarıdır. Ülke her konuda belirli ölçüde standartlaşmaya girmiştir. Yürürlüğe konulan siyasi, idari ve hukuki kanunların kısa zamanda sonuç vermesi beklenemezdi. Fakat bu alanlarda bütünlük sağlama gayretleri sürerken ihmal edilmemesi gereken şey ülkenin iktisadi durumuydu. Gerçekten toplumsal gelişmenin ve sosyal değişimin etkileyici faktörü ekonomidir.

1933'den öncede ülkede devletçilik hisedilmekteydi. 1933-1939 döneminde ülkede devletçilik hakimdi. Atatürk şöyle demişti:

"Bizim takibine uygun gördüğümüz devletçilik prensibi bütün istihsal ve tevzii vasıtalarını fertlerden alarak, milleti büsbütün başka esaslar dahilinde tanzim etmek isteyen ve ferdi teşebüs ve faaliyetlere meydan bırakmayan kollektivizm, komünizm gibi bir sistem değildir. Bizim takip ettiğimiz devletçilik ferdi mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber, milletin umumi ve yüksek menfaatlerini icap ettirdiği işlerde bilhassa iktisadi sahada devleti fiilen alakadar etmektir" (78).

Anlaşıldığı gibi gelişen devletçilik fikri, katı bir devletçilik olmayıp, zamanın gelişen ekonomik şartlarından oluşturulmuştur. Devletçilik o dönemde iki yoldan yürütülmüştür. Bir taraftan devlet işletme kurmuş, diğer taraftan ekonomik hayatı düzenleyici tedbirler almıştır (79).

(78) A. Afet İnan, Medeni Bilgiler ve Atatürk'ün El Yazmaları, Ankara 1969, s.61.

(79) Bilge Alaba, A. Rasih İlkin, Türkiye'de İktisadi Politikanın Gelişimi (1923-1973), İstanbul 1973, s.6.

O devrin Başvekili ağızından ve gerekse hükümet programında yer alan özel girişimci ekonomi politikasının başarısızlığından dolayı devletçi bir iktisat politikasının izlenmesi konusundaki düşünceler bu alandaki semeresini vermiştir. O devrin tek siyasi partisi olan C.H.P. 10 Mayıs 1935 tarihinde toplanmış ve III. Kurultayında Devletçilik ilkesini parti programına almıştır. C.H.P.'nin ana ilkelerine katılan Devletçilik ilkesine göre:

"Devletçi: Bireysel çalışma ve etkinliği esas tutmakla birlikte mümkün olduğu kadar az zamanda ulusu gönence ve ülkeyi bayındırlığa erdştirmek için, ulusun genel ve yüksek çıkarlarının gerek ettirdiğı işlerde, özellikle iktisadi alanda, devleti edimsel (fiilen) alarak ilgilendirmek önemli esaslarımızdandır."

C.H.P. programına alınan Devletçilik ilkesi ile geleneksel (klasik) görüşün ürünü olan "özel girişimin yapamadığını devlet yapar" düşüncesi yerine "toplum için yararlı olanı devlet yapar" fikri ortaya çıkmıştır (80).

5 Şubat 1937'de Devletçilik ilkesi değiştirilerek 1924 Anayasasına konulmuştur. Devletçilik ilkesinin Anayasaya girmesiyle, Türkiye'de hükümet edeceklerin devletçi bir ekonomik politika uygulamaları zorunluluğı getirilmiştir. Anayasa tutanağına göre, hükümetler, bundan böyle "ülkenin büyük çıkarlarının gerektirdiğı girişimlerin devlet eline alınabilmesi"'ni sağlayacaktır.

Devletçilik ilkesi, 1937 yılından sonra önemini yitirerek o günün ülke yönetimine etken olan siyasi düşünceler doğrultusunda değişmeler göstermiştir.

(80) C.H.P. Programı, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul 1931, s.9-10.

1935 yılındaki Devletçilik ilkesi 14 Haziran 1943'de toplanan VI. Büyük Kurultay'da değişime uğratılarak şu şekile almıştır:

"Az zaman içinde Türk ulusu ileri uygarlık seviyesinde, güçlü ve geçim koşulları yükselmiş bir dereceye erişmek ve Türk ülkesini her bakımdan bayındır bir duruma getirmek partinin esas görevidir. Parti, bunun için ülkede bireylerin ve tüzel kişilerin bütün vasıta ve çalışmalarında ve Devletin bütün gücünden aynı zamanda yararlanmayı gerekli görür. Partimizin devletçiliği bu gerekten doğmuştur. Parti, bireylerin bugün hiç ya da yeter ölçüde yapamadığı işleri Devlet eliyle ya da sermayesiyle yapmaya çalışır. Devletin özel girişimleri teşvik ve bunları düzenleme ve denetlenmesi doğaldır. Devletçiliğimiz açık ve kapalı olarak hiç bir özel çıkara vasıta kılınamaz. Devletçiliğimiz ulus çıkarlarının zorunlu kılmadığı hiç bir şekilde özel çıkarlarla savaştırmaz. Devletin hangi işleri kendisinin yapacağını saptanması yukardaki esaslara göre ulusun yüksek çıkarlarının gereğine bağlıdır" (81).

Devletçilik ilkesi olarak 1933'lerdeki Devletçilik ilkesi ile 1943 yılında VI. Büyük Kurultayında değişikliğe uğrayan Devletçilik ilkesi arasında büyük ayrıcalıklar vardır. Devletçilik ilkesinde bütünüyle ayrılmış görünümü oluşmuştu. Gerçekten, "Parti, bireylerin bu gün hiç ya da yeter ölçüde yapamadığı işleri Devlet eliyle ya da sermayesi ile yapmaya çalışır" fikri, 19. yüzyılın liberal görüşünün Devlete tanıdığı ve izin verdiği bir karışımdır. Devletin özel girişimcilerle yarışması yasaklanmıştır. Devlet denetlemesi ve düzenlemesi, yalnızca teşvik ettiği özel girişimleri içermekteydi. Ülkenin tüm ekonomisini kapsamamaktaydı.

(81) İsmail Hüsrev Tökin, C.H.P.'nin İktisadi Siyaset Sistemi, Ankara 1946, s.18.

Devlet, 1923-1932 döneminde uyguladığı, ekonomik politikasında olduğu gibi, özel girişimcinin kazanç olasılığı yoksunluğundan ya da güçsüzlüğünden giremediği alanlarda görev alınmasını içeren görüşün nedenleri, 1923-1932 yılları arasındaki güncel nedenlere dayandırılmıştı. 1939'da başlayan İkinci Dünya Savaşı, Devletin bütün ilgi, dikkat ve tüm olanaklarının çoğunu, ulusal savunma harcamalarına ayırmak zorunda bırakmıştı. Üretken ve etkin nüfusun çoğunluğu silah altına alınmış, üretim azalıp, tüketim artması, savaşın oluşturduğu uluslararası ticaret koşullarını olumsuz yönde etkilemiştir. Diğer yünden sanayinin gerektirdiği dışalımın zorlaşması ile devlet ekonomik alanda etkinliği azalmıştır. Bu arada, devletin Devletçilik ilkesi yöneticiler arasında saygınlığını kaybettiği görülmüştür. Hükümet programındaki iktisat politikasının değişimi söz konusu olmuştur.

Devletçilik alanında 1932 yılından sonra ilk girişim 29 Mayıs 1933 tarihinde Deniz Yolları İşletmesi Kanunu olmuştur. Kabotaj kanunu ile teşvik edici ayrıcalıklar verilen özel girişimcilere haklar geri alınarak, Hükümet Türkiye kıyılarındaki düzenli posta seferleri üzerinde tekel oluşturmuştur.

1927 yılında özel girişimi özendirilmesi ve teşviki amacıyla çıkarılmış bulunan Teşviki Sanayi Kanunu, 3 Haziran 1933'te özel girişimciler lehine değiştirilmiştir. Bu kanunun uygun hükümlerinden yararlanan özel girişimciler genellikle çabuk ve fazla kazanç getiren tüketim sektöründe çoğalmışlardır. Tüketim sektöründe bu yığılma sonucunda özel girişimciler arasında, gerksiniminden fazla üretilen malların satımı için rekabet piyasası oluşmuştur. Bu rekabet piyasası, yetersiz olan ulusal sermayenin yok olmasına neden olmuştur.

6.3.1. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı (1933-1938)

Türkiye’de plancılık girişiminin ilk adımını oluşturan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı (BBYSP) S.S.C.B.’de 1927 yılında girilmiş plancılığın etkisiyle yapılmıştır. Ancak 1933-1938 yılları arasında uygulanan BBYSP yapılmasında Sovyet plan örneği aynen taklit edilmemiştir; fakat o plandan esinlenilmiştir.

BBYSP 1934 yılının Ocak ayında ilan edilmesine rağmen uygulaması 1933 yılında başlamıştır. Bu dönemlerde gelişme hızını ve ekonominin kendi kendine yeterliliğini artırmak için özellikle sanayi alanında işlerin Devlet tarafından yüklenildiğini görmekteyiz.

BBYSP’nın başlıca iki ana amacı vardır. Bunlar şöyledir:

- Dışalım yer alan ve sanayide kullanılan hammadelerin içeride sağlanması.
- Bunların dışalım önlemek için, bazı hammaddeleri devlet yardımı ile içeride kurulacak sanayilerde üretmektir.

Bu sanayi kolları beş grupta toplanmıştır.

- Dokuma Sanayi (Pamuk, kendir, yün)
- Maden Sanayi (Demir, kömür, bakır, kükürt)
- Seramik Sanayi (Şişe, cam, porselen)
- Selüloz Sanayi (Kağıt, selüloz, suni ipek, karton)
- Kimya Sanayi (Zaçyağı, klor, sudkostik, süper fosfat)

Birçok imalat sanayi dallarında, 1923-1932 yılları nazaran büyük atılımlar yapılmıştır. Dokuma sanayi Sümerbank bünyesi içinde toplanarak sınai ve ticari bütünleşmeye gidilmiştir. Madencilik alanındaki gelişmeler ise Etibank üzerine toplanmıştır.

BBYSP döneminde dokuz sanayi dalında 20 kadar fabrika kurulmuştur (82).

- Kimya Sanayi dalında: Suni ipek (Gemlik), gülyağı (Isparta), kibrit asidi (İzmit).
- Toprak Sanayi dalında: Seramik (Zonguldak), cam ve şişe (Paşabahçe), çimento (Sivas).
- Demir Sanayi dalında (Karabük).
- Kağıt ve Selüloz dalında (İzmit).
- Kükürt Sanayi dalında (Keçiborlu).
- Dokuma Sanayi dalında (Merinos-Bursa).
- Süngercilik (Bodrum).
- Pamuklu Dokuma Sanayi dalında: (Bakırköy, Kayseri, Ereğli, Nazilli, Malatya, Iğdır).
- Kendir Sanayi dalında (Kastamonu).

BBYSP'ındaki yatırımlar için gerekli olan iç finansman kaynakları doğrudan doğruya kamu tasarruflarına dayandırılmıştır. Dış finansman kaynakları için en büyük katkı S.S.C.B.'den gelmiştir. Dokuma tesislerinin dış finansmanı

(82) Erol Manisalı, a.g.e., s.221.

S.S.C.B.'den gelen 20 yıl vade ve faizsiz kredi olarak sağlanmıştır. S.S.C.B.'den sonra Almanya ve İngiltere'nin katkıları olmuştur. Karabük tesislerinin finansman kaynağını İngilizler karşılamıştır.

Bu sanayi planının olumlu sonuçlarını şöyle özetleyebiliriz.

- Özel sanayinin itibar etmediği Anadolu, devletin bu bölgelere yönelmesi ile kısmen de olsa bir takım modern sanayi tesislerine kavuşmuştur.
- Eğitim, sağlık gibi yatırımları saymaksızın milli gelirin % 5'ine yaklaşan yarım milyar liraya yakın kamu yatırımı gerçekleştirilmiştir. Özel girişimci yatırımları ile birlikte milli gelirin % 10'una ulaşan yatırım hacmi, iç ve dış istikrarı bozmadan gerçekleştirilmiştir (83).

Bu dönemde uygulanan devletleştirme sonucu 1933'den sonra 20 yabancı şirket millileştirilmiştir. Bu şirketler arasında telefon, elektrik, madenler, rıhtım işletmeleri ve demiryolları bulunuyordu.

1933-1939 yılları arasındaki başlıca ekonomik değişiklikleri şöyle özetleyebiliriz.

Bankacılık alanında, Atatürk'ün teşvikleriyle iktisadi hareketlenmede rehberlik yapılmaya başlanmıştır. T.C. Merkez bankasının kuruluşundan 1938'e kadar tedavül edilen para miktarı tablo 6.15'te gösterilmiştir.

(83) Memduh Yaşa, İktisadi Meselelerimiz, İstanbul 1966, s.31.

Tablo 6.15. 1933-1938 Arası Tedavül Edilen Para (84).

Yıllar	Miktar (TL)
1933	146.286.000
1934	158.157.000
1935	162.754.000
1936	180.759.000
1937	168.630.000
1938	193.979.000

25 Aralık 1935 tarihinde Hava Kuvvetlerine Yardım Vergisi ile gelir edilmiştir. Tablo 6.16'da elde edilen gelir miktarı yıllar itibariyle gösterilmiştir.

Tablo 6.16. Hava Kuvvetlerine Yardım Vergisi (85).

Yıllar	Miktar (TL)
1935	1.772.000
1936	5.004.000
1937	5.609.000
1938	6.117.000

(84) M. Akif Dural, a.g.e., s.170.

(85) M. Akif Dural, a.g.e., s.173.

1927 -1939 yıllarına ait milli gelir 1938 fiyatlar ile Tablo 6.17'de gösterilmiştir.

Tablo 6.17. 1927-1939 Yılları Arası Milli Gelir (86).

Yıllar	Milli Gelir (Milyon TL)	Nüfus (Milyon)
1927	1.000.000	13.6
1929	1.147.000	14.2
1935	1.315.000	16.2
1938	1.589.000	17.2
1939	1.652.000	17.5

1933-1938 Yıllarında ulaşım sektöründe de ilerleme görülmüştür. Tablo 6.18 ve tablo 6.19'da kara yolları ve hava yolları ile değerler gösterilmiştir.

Tablo 6.18. Kara Yolları Durumu (87).

Yıllar	Uzunluk (km)
1932	35.141
1933	37.409
1934	37.976
1935	39.583
1936	38.864
1937	39.653
1938	40.235
1939	40.932

(86) Devlet İstatistik Enstitüsü, İstatistik Yıllığı, Ankara 1938, cilt X, s.421.

(87) M. Akif Dural, a.g.e., s.173.

Tablo 6.19. Hava Yolları Durumu (88).

Yıllar	Yük (Ton)	Yolcu Sayısı
1933	5	460
1934	3	158
1935	1	1.124
1936	17	600
1937	69	879
1938	90	2.877

Bu dönemde gerçekleştirilen iktisadi gelişmelerin belli başlıcaları şu şekilde sıralanabilir (89):

- 1931 yılında Mudanya-Bursa Demiryolu şirketi.
- 1933 yılında İstanbul Su şirketi.
- 1933 yılında İzmir Rıhtım şirketi.
- 1934 yılında İzmir-Afyon ve Manisa-Bandırma hattı.
- 1934 yılında İstanbul Rıhtım, Dok ve Antrepo şirketi.
- 1935 yılında Aydın Demiryolu şirketi.
- 1936 yılında İstanbul telefon şirketi.
- 1937 yılında Ereğli şirketi.
- 1937 yılında İzmir telefon şirketi.
- 1938 yılında Üsküdar ve Kadıköy şirketi.
- 1938 yılında İstanbul Elektrik şirketi.
- 1939 yılında İstanbul tramvay şirketi.
- 1939 yılında İstanbul Tünel şirketi.
- 1939 yılında Ankara Elektrik, Ankara Havagazı ve Adana Elektrik şirketleri.

(88) M. Akif Dural, a.g.e., s.173.

(89) M. Akif Dural, a.g.e., s.186-187.

Bu dönem devlet iktisadi etkinliğini arttırmıştır; bu yukarıda sıraladığımız iktisadi şirketlerden anlaşılmaktadır. Ayrıca, bu dönemde bir çok yeni yasalar çıkartılmıştır.

6.3.2. İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı (1937-1942)

İkinci Beş Yıllı Sanayi Planının (İBYSP) hazırlanması çalışmaları 20 Mart 1936'da hükümet, bilim kuruluşları ve devlet kuruluşların temsilcilerinin katılmasıyla başlamıştır. 24 Mart 1936'ya kadar süren çalışmalar sonucunda BBYSP'dan daha geniş kapsamlı bir plan hazırlanmıştır. BBYSP'nin sonuçları beklenilenden daha başarılı olmuştur (90).

İBYSP'nin BBYSP'dan en önemli farklılığı, yatırım mallarının üretimine öncelik verilmesi ve dışa satımın hedeflenmesidir. İçerdiği büyüklükler, yaratacağı iktisadi ve toplumsal beklentiler bakımından BBYSP'dan farklı yapıya sahip İBYSP'nin en belirgin özellikleri şunlardır:

- BBYSP'da olduğu gibi, İBYSP'da da iktisadi yapı ve koşullara uygun olup, büyük sermaye ve teknik güce gerek gösteren, ilkel maddesi bütünüyle ülke içerisinde yetişen sanayiye ele almıştır.
- Ülkede sürümü az, fakat dışarıda büyük tüketim alanı olan madenler gerek ilkel, gerekse yarı ilkel olarak dışasatıma uygun duruma getirilecek ve böylece dış-satım malları değer kazanacak, hem de yeni dışasatım kaynakları oluşturulacaktı.
- Deniz, göl ve ırmaklardan su ürünleri ve geniş toprak alanlarındaki hayvan kapasitesiyle, ülkenin her tarafında bol ve nefis olarak yetişen meyveler iç ve

(90) İBYSP, İktist Vekaleti Sanayi Tetkik Heyeti, Ankara 1936, s.18.

dıştaki sürümünü sağlayarak halk kitlelerine önemli kazançlar sağlanması öngörülmüştür.

- Kömür bölgelerimizde üretimin geliştirilmesi, ulusal savunma için gerekli olan sıvı karbüran ile ev yakıtı sorununun düzenlenmesi ilkeleri saptanmıştır.
- Ülkenin enerji gereksinimlerinin karşılanması için termik elektrik santrali kurulacaktır. Böylece büyük şehirlerimize ve sanayimize elektrik verilebilecektir.
- Makina sanayisine başlangıç olmak üzere, BBYSP'na göre kurulmakta olan Karabük Demir ve Çelik Fabrikalarının yarı mamul maddelerini işleyecek fabrikalar yapılacaktır.

İBYSP'da tıpkı birincisinde olduğu gibi, özel girişime yer vermemiştir. Plan dışında kalan alanların özel girişime açık olduğunun belirtilmesi ile yetinilmiştir (91).

Yatırım kapsamına alınan başlıca imalat sanayi dalları şunlardır :

- Makine Sanayi
- Ölçü Aletleri Sanayi
- Gemi Yapımı Sanayi
- Çimento sanayi
- Gıda sanayi.
- Kimya Sanayinden değişik alanlar

İBYSP'nın çok sınırlı bir bölümü uygulanabildi. Uygulanamama nedeni olarak II. Dünya Savaşı gösterilmiş olmasına rağmen, Türkiye'de ekonomi politikasında ortaya çıkan değişmelerinde etkisi olduğu söylenebilir.

(91) İBYSP, İktisat Vekaleti Sanayi Tetkik Heyeti, Ankara 1936, s.18.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Giriş dışında toplam beş bölümden oluşan bu tez, kaynak taramaları ile yapılan, araştırmalardan çıkan sonuçlar ve değerlendirmeler bölüm sırasına göre aşağıda sunulmuştur.

"Azgelişmişlik" başlıklı bölümde, azgelişmişlik kavramının tanımı yapılmıştır. Azgelişmiş ülkelerle gelişmiş ülkeler arasındaki farklılıklar tablolar yardımı ile açıklanarak, aradaki fark net bir şekilde gösterilmiştir. Azgelişmişliğin özellikleri olan ekonomik, demografik ve sosyal özellikler tek tek ele alınarak açıklanmıştır.

"İktisadi Kalkınma" başlıklı bölümde, ülkelerin özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, azgelişmişlikten kurtulmak için ekonomik kalkınmalarına verdikleri önem vurgulanmıştır. Bu konuda kalkınmada öngörülen yöntemler ayrı ayrı incelenmiştir.

"İktisadi Planlama" başlıklı bölümde, planlamanın genel tanımı, işlevlerinin çeşitliği doğrultusunda planlamanın görevleri, çeşitli yönlerden plan çeşitleri üzerinde ayrı ayrı durulmuştur.

"Cumhuriyet Öncesi Osmanlı Ekonomisi" başlıklı bölümde, çeşitli sektörler bazında Osmanlı ekonomisinin içinde bulunduğu koşullar sayısal verilerin de ışığında ortaya konulmuş ve irdelenmiştir.

Çalışmanın son bölümünü oluşturan "Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası" esas itibarıyla üç altbölümü içermektedir. Sayısal verilerle desteklenen bu bölümde ortaya konulan somut sonuçlar şu şekilde özetlemek mümkündür:

- İktisat Kongresi toplanmış ve ülkenin iktisadi alandaki politikaları için bir tartışma ve karar zemini oluşturulmuştur.
- Osmanlı Döneminden kalan dış borçların ödenmesi yapılmaya başlanmıştır.
- 1923-1927 döneminde 4 milyon TL aşkın borç ödemesi yapılmıştır (Tablo 6.1).
- Tarımsal alanda makinalaşmaya geçiş çabaları artırılmış, etkin tarımı özendirilecek önlemler alınmıştır.
- Sanayi Teşvik Yasası çıkarılarak ülkede sanayinin gelişimi özendirilmiştir. Sanayinin GSMH içindeki payının yükseltilmesine çalışılmış ve bu da başarılmıştır (Tablo 6.7). Sanayi dallarının gelişmesine özen gösterilmiştir. (Tablo 6.8) ve aynı zamanda demiryolu ağı genişletilmiştir (Tablo 6.9). Benzer şekilde karayollarının genişletme çabaları (Tablo 6.10) ve deniz filosunun gelişimi bu çerçevede sayılabilir.
- Dış ticarete 10 yıllık dönemde önemli gelişmeler kaydedilmiştir (Tablo 6.11).
- Para-Banka konusunda çeşitli kurumlar kurulmuştur. Merkez Bankası, İş Bankası, Menkul Kıymetler ve

Borsalar Kanunu, Türk Parasını Koruma Kanunu, çeşitli milli nitelikli bankaların kurulması bu çerçevede dir.

- Meslek kuruluşlarının oluşturulması, bu yolla ekonomide canlanma oluşturulması da bu döneme rastlar.

Sonuç olarak, Atatürk, bir devlet kurucusu ve siyasi lider olmasının yanı sıra, Ulusal Kurtuluş Savaşının zor koşullarına, Cumhuriyetin Osmanlı Döneminden devralınan kötü ekonomik göstergelerine rağmen, günümüzde de hala geçerliliğini koruyan ekonomik kurum, politika ve kavramların mucidi olması açısından da değerlendirmelidir.

KAYNAKLAR

- (1) AKGÜNER, Tayfun, Ulusal Modernleşme İdeolojisi Olarak Atatürkçülük, Yeni İş Dünyası, Sayı 100, 1988.
- (2) ALABA, Bilge, İLKİN, A. Rasih, Türkiye'de İktisadi Politikanın Gelişimi (1923-1973), İstanbul 1973.
- (3) ALBERTİNİ, J.M., Azgelişmişliğin Mekanizması, Geçiş Yayınevi, İstanbul 1972.
- (4) ALTINTAŞ, Mustafa, Türkiye'de Planlı Kalkınma ve Uygulama Sonuçları, Muğla 1978.
- (5) AYDEMİR, Şevket Süreyya, Cihan İktisadiyatında Türkiye, Ankara 1931.
- (6) AYDEMİR, Şevket Süreyya, Tek Adam Mustafa Kemal, III.Cilt, İstanbul 1975.
- (7) AYSAN, Mustafa A., 100. Doğum Yıldönümünde Atatürk'ün Ekonomik Politikası, İstanbul 1980.
- (8) Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişimin 50 Yılı, Ankara 1973.
- (9) Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Kalkınan Türkiye 1923-1968, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1969.
- (10) CEM, İsmail, Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi, İstanbul 1970.

- (11) Cumhuriyet Devri Maliyesi, Devlet İstikrarları, Maliye Mecmuası, Sayı 6, Ankara 1937.
- (12) C.H.P. Programı, Devlet Matbaası, İstanbul 1931.
- (13) ÇAVDAR, Tefvik, Milli Mücadele Başlarken, Milliyet Yayınları, İstanbul 1970.
- (14) Devlet İstatistik Enstitüsü, İstatistik Yıllığı, Ankara 1938.
- (15) DURAL, M. Akif, Atatürk Devrinde İktisadi Yapılaşma ve Celal Bayar, Ankara 1987.
- (16) DURU, Cihan, TURAN, Kemal, ÖNGEOĞLU, Abdurrahman, Atatürk Dönemi Maliye Politikası, I. Kitap, Mondros'tan Cumhuriyet'e Mali ve Ekonomik Sorunlar, Ankara 1982.
- (17) ELDEM, Vedat, Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik, T.C. İş Bankası Kültür Yayınları, 1970.
- (18) HATİPOĞLU, Şevket Raşit, Türkiye'de Zirai Buhran, Ankara 1936.
- (19) İBYSP, İktisat Vekaleti Sanayi Tetkik Heyeti, Ankara 1936.
- (20) İLKİN, Akın, Kalkınma Sanayi Ekonomisi, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İstanbul 1979.
- (21) İNAN, Afet A., Medeni Bilgiler ve Atatürk'ün El Yazmaları, Ankara 1936.
- (22) Kalkınma Planı, Birinci 5 Yıl, 1963-67.
- (23) KÖKLÜ, Aziz, Kalkınmanın Sosyal Sorunları, Ankara 1972.

- (24) KÖKLÜ, Aziz, Türkiye'de Para Meseleleri "1914-1946 Devresinde Para Siyasetimiz ve Paramızın Kıymeti", Ankara 1947.
- (25) KURUÇ, Bilsay, Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi, İstanbul 1987.
- (26) MANİSALI, Erol, Gelişme Ekonomisi, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İstanbul 1978.
- (27) MÜDERRİSOĞLU, Alptekin, Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Maliye Bakanlığı, Ellinci Yıl Yayını, Ankara 1974.
- (28) ORAN, Baskın, Atatürk Milliyetçiliği, Dost Kitabevi, Ankara 1988.
- (29) ÖNER, Atilla, Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası Reformları ve Maliye Uygulamaları, Maliye Dergisi Özel Sayı, Maliye Tetkik Kurulu Yayını, Ankara 1981.
- (30) ÖKÇÜN, Gündüz A., Osmanlı Sanayi 1913-1915 Yılları Sanayi İstatistikleri, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, No: 22, Ankara 1970.
- (31) ÖKÇÜN, Gündüz A., Türkiye İktisat Kongresi 1923-İzmir, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara 1972.
- (32) Planlama, D.P.T., Yayın No: 1, Ankara 1962.
- (33) SELEK, Sabahattin, Anadolu İhtilali, I. Cilt, Örgün Yayınlar, İstanbul 1981.
- (34) SELEK, Sabahattin, Anadolu İhtilali, II. Cilt, İstanbul 1976.
- (35) SOYSAL, Mümtaz, Anayasaya Giriş, Ankara 1969.
- (36) TALAS, Cahit, Ekonomik Sistemler, Ankara 1969.

- (37) TEKELİ, İlhan, İLKİN, Selim, 1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara 1983.
- (38) Ticaret Bakanlığı, 50. Yıl, Ankara 1974.
- (39) TÖKİN, İsmail Hüsrev, C.H.P.'nin İktisadi Siyaset Sistemi, Ankara 1946.
- (40) TÜRK, İsmail, İktisadi Planlama Prensipleri, Ankara 1970.
- (41) UÇOK, Coşkun, MUMCU, Ahmet, Türk Hukuk Tarihi, Ankara Üniversitesi, Hukuk Fak., Yayın No: 338, Ankara 1976.
- (42) ÜLKEN, Yüksel, Atatürk ve Sanayileşme, İstanbul Sanayi Odası Dergisi, Sayı 267, İstanbul 1987.
- (43) YAŞA, Memduh, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi, İstanbul 1980.

ÖZGEÇMİŞ

Gülcan YILMAZ, 1965 Yılında Kadıköy'de (İstanbul) doğdu. İlk ve orta öğrenimini Adapazarı'nda tamamladı. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümünün, İktisadi ve Beşeri Coğrafya dalından 1986 yılında mezun oldu. Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından açılan Yüksek Lisans sınavını kazanarak, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümünde Yüksek Lisans öğrenimine başladı. "Atatürk Dönemi İktisadi Kalkınma Politikaları" isimli Yüksek Lisans tezini hazırlamış olan Gülcan YILMAZ halen bir kamu kuruluşunda görev yapmakta olup Almanca bilmektedir.